

UiT Norges arktiske universitet

Det juridiske fakultet

Nødvendig omlegging av en flyttlei etter reindriftsloven § 22 andre ledd og hvilke krav som stilles til den alternative flyttleien?

Marte Fostad Opheim.

Liten master i rettsvitenskap, JUR 3902, høst 2020.

Innholdsfortegnelse:

1. Innledning	1
1.1 Tema og problemstilling	1
1.2 Bakgrunn for valg av tema og avgrensninger	1
1.3 Metode	3
1.4 Fremstillingen videre	4
2. Bakgrunn	4
2.1 Er det å forflytte rein en rettighet?	4
2.2 Hvor kan flytting skje?	5
2.3 Hva er en stenging og når kan en flyttlei omlegges?	9
2.4 Konklusjon	14
3 Hvilke krav stilles til alternativ flyttlei etter Reindriftsloven § 22 andre ledd?	15
3.1 Den alternative flyttleien må være tilfredsstillende	15
3.2 Retten til utøvelse av egen kultur setter krav til alternativ flyttlei	16
3.2.1 Nasjonale rettsregler	16
3.2.2 Skranker i FNs-konvensjon om sivile og politiske rettigheter	18
3.2.2.1 Deltagelse og økonomisk utbytte	21
3.2.2.2 Kulturvernets utstrekning	23
3.2.3 Konklusjon	26
3.3 Transport med bil og båt	29
3.3.1 Transport med bil	29
3.3.2 Transport med båt	30
3.3.3 Konklusjon	31
4. Rett til erstatning ved omlegging av flyttlei	31
4.1 Reindriftsloven, Grunnloven og noen utgangspunkter	31
4.2 Tilpasningsplikt	33
4.3 Må ta hensyn til de særlige forholdene i reindriften	36

4.4 Hva blir kapitaliseringsrenten på erstatning ved ulemper ved omlegging av flyttlei?	39
5. Avslutning	41
5.1 Oppsummering	41
5.2 Rettspolitiske vurderinger.	42
6. Kilder	45
Lover	45
Forskrifter	45
Lovforarbeider og andre offentlige dokumenter	46
Rettspraksis	46
Høyesterettsavgjørelser	46
Underrettsavgjørelser	47
Internasjonal rett	48
Konvensjoner	48
Kommentar fra menneskerettskomitéen.	48
Avgjørelser fra Menneskerettskomitéen.	48
Juridisk litteratur	49
Nettsider	50

1. Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Denne masteroppgaven drøfter reindriftutøvernes rett til flyttlei etter lov 15. juni 2007 nr. 40 om reindrift § 22. (heretter kalt «reindriftsloven») En flyttlei er en betegnelse på en hovedretning som reinen går i, hvor traséen ikke er eksakt definert.¹ Å kunne flytte reinen mellom sommer- og vinterbeite er essensielt for å opprettholde den nomadiske driften som mesteparten av den samiske reindriften i Norge bygger på, og er derfor også avgjørende for den samiske egenart.²

«Thi ligesom de med deres Reen ei kan begaae sig om Vintren i Norge, formedelst at Reen-Moesen er kun liden, Skov her ikke nok haves, og Sneen efter Regnen haardsammen-fryser, at Reen ei kan opsparke, eller med Foeden opgrave den, at de faae deres Føde; Saa kan Reen om Sommeren ei heller leve i Sverrig, for den heftige Heede og Mængde af U-tøyg, hvoraf den skulde styrte; [...]».³

Sitatet er fra major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoll fra 1745 og var et resultat av Schnitlers undersøkelser forut for at statsgrensen mellom Norge og Sverige ble fastlagt. Det var altså allerede den gang klart at reindriften var avhengig av nomadisk drift og derfor også flyttleier.

En flyttlei kan ikke stenges, men den kan omlegges, jf. reindriftsloven § 22 andre ledd. Hovedproblemstillingen for dette arbeidet er hvilke krav som stilles til den alternative flyttleien som blir åpnet dersom den eksisterende omlegges. Problemstillingen vil blant annet omhandle krav knyttet til flyttleiens utforming og om flytting kan foretas med bil. I tillegg vil også hvilke krav til økonomisk erstatning omlegging kan utløse behandles.

1.2 Bakgrunn for valg av tema og avgrensninger

Menneskelig aktivitet og industrielle tiltak i områder der reinen ferdes kan føre til reduksjon av beiteområder og omlegging av flyttleier. Denne aktiviteten kan for eksempel være at det settes opp hytter til fritidsformål eller vindkraftanlegg med tilhørende veisystem. Områder det

¹ NOU 2007:13 s. 390 og s. 779.

² NOU 2007:13 s. 778 og s. 389.

³ Schnitler, *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller* (1985) s. 24.

er realistisk å se for seg brukt til reindrift er i dag tatt i bruk til dette formål, og det er derfor lite rom for å erstatte områder som går tapt med alternative arealer. Som følge av dette vil området der reinen lovlig kan oppholde seg minke etter hvert som områder med reindrift bygges ned. Siden reinen er var for menneskelig aktivitet, er det ikke bare de områdene der selve utbyggingen skjer som begrenser området reinen oppholder seg i, men også tilgrensede områder.⁴

Rett til flyttlei er betraktet som det viktigste enkelt-elementet i reindrifftsretten,⁵ det er så essensielt for reindriften at § 22 inneholder reindrifftslovens eneste arealdisponeringsforbud.⁶ Den slår fast at en flyttlei ikke skal stenges, men den kan i noen tilfeller omlegges. Selv om dette er det eneste arealdisponeringsforbudet og flyttlei er veldig sentralt for reindriften, finnes det likevel lite rettspraksis på området. Det gjør temaet aktuelt og interessant da det finnes flere momenter som ikke er avklart.

Inngrep i områder som blir benyttet til flyttlei fører til at problemstillinger angående flyttlei blir satt fokus på. Et eksempel på at problemstillinger rundt flyttlei er relevant, er å lese i en artikkel på NRK sin nettside der en vindkraftutbygger, i den såkalte Øyfjell-saken, foreslår at reinen kan fraktes med lastebil som alternativ for passering av området med inngrepet.⁷ Denne saken har vært oppe i Oslo Byfogdembete der reindrifftsutøverne tapte og de har nå anket saken til lagmannsretten.⁸

Jeg har valgt å avgrense oppgaven slik at reindrift i områder som ikke reguleres av reindrifftsloven faller utenfor.⁹ Årsaken til at slik avgrensning er gjort er fordi oppgaven tar utgangspunkt i en av reindrifftslovens bestemmelser. Jeg har også valgt å avgrense mot tamreindrift utenfor det samiske reinbeiteområdet da slik reindrift vil bygge på et annet

⁴ Nyere forskning fra Norges miljø og biovitenskaplige universitet viser for eksempel at reinen beiter mindre i et område med radius 10 km fra vindturbiner enn før utbyggingen: <https://www.nrk.no/sapmi/ny-forskning-viser-at-rein-og-vindturbiner-ikke-kan-sameksistere-1.15251145> 20.11.20.

⁵ Ravna, *Same og reindrifftsrett* (2019) s. 344.

⁶ Ot.prp.nr.25 (2006–2007) s. 17.

⁷ NRK-artikkel om utbygging av vindkraftverk på Øyfjellet: <https://www.nrk.no/nordland/mener-reindrift-ma-vike-for-norges-storste-vindkraftverk--et-voldsomt-naturinngrep-1.14992846> 03.08.20.

⁸ Sak nr.: 20-099057TVI-OBYF.

⁹ Reindrifftsloven § 2 andre ledd.

rettsgrunnlag og FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) som er svært sentral for samisk reindrift vil ikke være relevant i disse tilfellene.

1.3 Metode

Oppgaven har i hovedsak et rettsdogmatisk perspektiv, hvor målet er å komme frem til gjeldende rett. Problemstillingen vil bli besvart ved hjelp av juridisk metode.¹⁰

Reindriftrattes rettskildebilde inneholder skrevne rettsregler, forarbeider, dommer, sedvaner og reelle hensyn. Forarbeidene synes likevel å ha noe begrenset omfang når det gjelder problemstillingens kjerne. Noe av grunnen til dette ligger i at endringer i bestemmelsen om flyttlei ikke er omfattet av mandatet ved opprettelse av gjeldende lov.¹¹ Følgelig er ikke reglene om flyttlei inngående drøftet. I dette forarbeidet henvises det til forarbeidene til reindriftsloven av 1978 som kun kort behandler reglene om flyttlei. I forarbeidene til reindriftsloven av 1933 er også reglene som omhandler flyttlei kun kort behandlet. Forarbeid tilhørende lover og lovforslag som kom før dette er vanskelig tilgjengelig siden de ikke er skannet inn digitalt.

Høyesterett har i kun i noen grad behandlet saker med relevans for oppgavekjernens tema. Som følge av at det er relativt få reindriftsutøvere i Norge, er det få saker som kommer opp for Høyesterett innenfor dette rettsområdet. Det kan derfor være interessant å se på dommer også fra lagmannsretten, som en eksemplifisering, selv om man ikke kan gi disse autorativ rettslig vekt.

Sameretten består av tre rettskulturer eller rettssystemer: samisk rett, norsk rett og folkerett.¹² Dette kan skape utfordringer da disse tre ikke alltid trekker i samme retning. Samiske rettsoppfatninger kan også være utfordrende å gjøre rede for siden disse rettskildene ikke er formalisert og ofte ikke er skrevet ned.¹³ I denne oppgaven vil naturbrukssedvaner kunne være relevant. Slike sedvaner ble anvendt i Selbu-dommen der det ble lagt til grunn at

¹⁰ Eckhoff, *Rettskildelære* (2001) s. 15–37.

¹¹ NOU 2001:35 s. 152.

¹² Skogvang, *Samerett* (2017), s. 59.

¹³ Skogvang, *Samerett* (2017), s. 53.

samenes og reinens bruk av området må tillegges særlig vekt ved vurderingen av rettsspørsmål i samiske saker.¹⁴

En metodisk utfordring i sameretten generelt og i reindrifftsretten spesielt er at det er et rettsområde i rask utvikling.¹⁵ Det er dessuten et ungt rettsområde, sett i forhold til mange andre rettsområder.¹⁶ I tillegg er det et rettsområde som har vært preget av synet på samene ellers i samfunnet, et syn som har variert veldig oppgjennom årene.¹⁷ Som følge av dette må man være oppmerksom når man benytter seg av eldre rettskilder. Forarbeidene og dommene belyser synet som var da de ble publisert, dette synet kan ha endret seg og derfor kan retten også ha gjort det samme.¹⁸ Dette gjelder selv om ordlyden i loven er det samme.

1.4 Fremstillingen videre

Det vil først bli et innledende punkt to som omfatter undersøkelser av på hvilket grunnlag reindrifftsutøvere har rett til flyttlei og hva dette innebærer. Innenfor dette punktet blir det også sett på hva som skal til for at en flyttlei skal anses å være stengt og når en omlegging kan foreligge.

Punkt 3 vil omfatte kjernen av hovedproblemstillingen; nemlig hvilke krav som kan stilles til den alternative flyttleien. I punkt 4 vil krav til erstatning ved omlegging av flyttlei bli behandlet. I det siste punktet vil det være en avslutning som både vil inneholde svar på hovedproblemstillingen og enkelte rettspolitiske vurderinger.

2. Bakgrunn

2.1 Er det å forflytte rein en rettighet?

Reindrifftsloven § 22 første ledd:

¹⁴ Rt-2001-769 s. 789.

¹⁵ Skogvang, *Samerett* (2017), s. 5 (forord) og Ravna, *Same og reindrifftsrett* (2019) s. 5 (forord).

¹⁶ Skogvang, *Samerett* (2017), s. 27.

¹⁷ EKS: anerkjennelse av samisk sedvanerett i Rt-1862-654 ble til tålt bruk i Rt-1892-411, PGA.

framrykningsteorien (Ravna, *Same og reindrifftsrett* (2019) s. 86). Nye syn på samisk bruk har for eksempel også ført til nye reindrifftslover. «Norsk rett og samiske rettigheter», Bull, *lov og rett* 06/1998 s. 321-322.

¹⁸ Kildekritikk ble tatt opp i Selbu-dommen (Rt-2001-769 s. 791 s. 797).

«Reindriftsutøvere har adgang til fritt og uhindret å drive og forflytte rein i de deler av reinbeiteområdet hvor reinen lovlig kan ferdes og adgang til flytting med rein etter tradisjonelle flyttleier. Med til flyttlei regnes også faste inn- og avlastingsplasser for transport av reinen.»

Loven taler her om en adgang til å flytte rein. Ut fra ordlyden synes ikke dette å være en rettighet, men en tillatelse som er gitt. Forskjellen mellom tillatelse og rettighet er at det er lettere å trekke tilbake en tillatelse, enn det er å frata noen en rettighet. På tross av ordlyden i bestemmelsen er det klart at det her er snakk om en rettighet. Dette kommer blant annet frem i HR-2016-1219-A,¹⁹ Innstilling fra Reindriftslovkomitéen²⁰ (forarbeid til reindriftsloven av 1978, § 22 i dagens lov er en videreføring fra denne loven)²¹ og NOU 2007:13.²² Dette er i tråd med at flyttlei gjennom loven, ifølge forarbeidene, har «et særlig vern».²³

I de andre bestemmelsene i kapittel 3 i reindriftsloven viser ordlyden at det er tale om rettigheter, unntaket fra dette er benyttelse av motorisert kjøretøy. Dette unntaket kan imidlertid forklares ved at vern av natur kan gjøre det nødvendig å ha muligheten til å hindre kjøring i enkelte områder. Det ble av Samerettsutvalget foreslått en lovendring slik at det uttrykkelig i ordlyden kommer fram at det også for flyttlei er tale om en rettighet.²⁴ Dette forslaget er foreløpig ikke fulgt opp av regjering og Storting. Selv om en slik presisering ikke vil ha innvirkning på rettstilstanden, kan den bidra til en større anerkjennelse av samenes rett.

2.2 Hvor kan flytting skje?

Det følger av § 22 at reieneierne har rett til å flytte rein «i de deler av reinbeiteområdet hvor reinen lovlig kan ferdes». I tillegg kan det flyttes rein etter de «tradisjonelle flyttleier». Det er tydelig at det her er to separate rettigheter da disse er bundet sammen av ordet «og» i lovparagrafen. De har også rett til faste inn- og avlastingsplasser for transport av reinen. Hva som videre ligger i disse rettighetene er ikke beskrevet i lovteksten.

¹⁹ Avsnitt 42. Henvist til av Jon Gauslaa, *Lov om reindrift*, (2018) note 94.

²⁰ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 42.

²¹ NOU 2001:35 s. 152.

²² NOU 2007: 13 s. 778 og 779.

²³ Ot.prp.nr.25 (2006–2007) s. 59.

²⁴ NOU 2007: 13 på s. 778 og 779.

Det er klart at retten til å flytte rein omfatter mer enn tradisjonelle flyttleier, dette kommer frem i Seiland-dommen og harmonerer også med ordlyden.²⁵ Det som ble vurdert i denne dommen var om et reinbeitedistrikt fortsatt hadde rett til å benytte en privat eiendom i Alta som landingsplass i forbindelse med flytting av rein til en øy for sommerbeite selv om avtalen om dette ikke ble forlenget. Domsslutningen gikk ut på at det berørte reinbeitedistriktet fortsatt hadde rett til å benytte seg av landingsplassen. Det er også stadfestet av Høyesterett i denne dommen at flytting ikke kan foregå i de områder der rein ikke kan ferdes, det vil si innmark og i områder fredet for rein, det er derfor klar rett.²⁶ I avsnitt 29 i dommen påpeker førstvoterende også at når loven benytter seg av ordet «reinbeiteområdet» må ikke det leses som om det sto «reinbeitedistriktet» eller at flyttingen må foregå i det området hvor reindriften befinner seg på gitt tidspunkt. Retten til flytting er ikke begrenset til hvor reindriftsutøveren har rett til beite for sin rein, dette kan også leses ut fra Seiland-dommen særlig avsnitt 43. Det er i tiden etter domsavsigelsen ikke kommet andre dommer, rettskilder eller andre momenter som taler for at retten har endret seg. Momentene som kommer frem i dommen er derfor klar rett.

Retten til flytting ved bruk av «tradisjonelle flyttleier» har kun selvstendig betydning i de tilfeller hvor man ikke lenger har rett til opphold av rein i samme område.²⁷ Dette gjelder for eksempel en flyttlei som ligger i innmark som tidligere var utmark.

Dersom man ser på ordlyden isolert synes «tradisjonell» å bety at man følger en innarbeidet ordning,²⁸ eller at man gjør noe på en viss måte uten evne eller vilje til fornying.²⁹ Ordlyden taler for at en viss bruk må foreligge for at en flyttlei skal gå inn under dette alternativet og at det ikke er tilstrekkelig at en flyttlei kun er benyttet ved få anledninger.

Det synes å være en enighet i NOU 2007:13 og i litteraturen om at de flyttleiene samene normalt benytter når reinen flyttes mellom årstidsbeitene utvilsomt er tradisjonelle.³⁰

²⁵ HR-2016-1219-A avsnitt 27.

²⁶ HR-2016-1219-A avsnitt 31.

²⁷ NOU 1993:34 s. 204. Skogvang, *Samerett* (2017) s. 274.

²⁸ Norsk ordbok, søkeord: Tradisjonell.

²⁹ Norsk ordbok, søkeord: Tradisjonell.

³⁰ NOU 2007:13 s. 390. Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019) s. 346 og Jon Gauslaa, *Lov om reindrift* (2018), note 94.

Samerettsutvalget foreslår i NOU 2007:13 å endre «tradisjonell flyttlei» til «nødvendig flyttlei». Utvalget mener at en slik endring vil gjøre at ordlyden i bestemmelsen samsvarer bedre med de faktiske og rettslige realitetene som foreligger i dag.³¹ Utvalget ser en slik endring som hensiktsmessig da det vil tydeliggjøre at det med «tradisjonell flyttlei» ikke kun henvises til den flyttleien som vanligvis brukes, men også de flyttleiene som alternativt benyttes.³² Slike flyttleier brukes fordi de ordinære flyttleiene ikke kan benyttes, for eksempel på grunn av snø- og isforhold.³³ Slike flyttleier kan det være stort behov for i reindriften. Årsaken til dette er at været kan variere fra år til år og det kan for eksempel være slik at innsjøen man har fraktet rein over de siste årene ikke har sikker is i år, slik at reinen ikke trygt kan fraktes over denne. I et slike tilfeller vil det være behov for en annen flyttlei der man kan frakte reinen. Utvalget mener at flyttleien ikke nødvendigvis må anses som «tradisjonell» i ordets egentlige forstand, men at man heller må vurdere om flyttleien anses som «nødvendig» for at reindriften skal kunne foregå på en forsvarlig måte.³⁴ Ved vurderingen av om reindriftsutøverne har rett til å benytte en flyttlei eller ikke, vil dette etter utvalgets mening bero på en konkret helhetsvurdering, der utøverens behov for å benytte den alternative flyttleien vil ha betydelig vekt.³⁵ Utvalget tar altså klart til orde for en tolkning som er vesentlig bredere enn ordlyden isolert sett synes å tale for.

Reglene rundt flyttleier var ikke inntatt under utvalgets mandat i NOU 2001:35.³⁶ Her presiseres det at reglene om flyttleier i 2007-loven er en direkte videreføring av reglene fra 1978-loven.³⁷ I et forarbeid fra denne loven, innstilling fra Reindriftskomitéen, kommer det frem at de mener det er overflødig med en bestemmelse om at flytting bare skal skje etter flyttlappenes gamle flyttveier, da dette er selvsagt som utgangspunkt.³⁸ Komitéen ser derimot unntak fra dette, men det synes være når flyttleier må legges om på grunn av oppdyrking av jord, eller menneskeskapte installasjoner som jernbane og kraftverk.³⁹ I dette forarbeidet

³¹ NOU 2007:13 s. 1224.

³² NOU 2007:13 s. 1224.

³³ NOU 2007:13 s. 779.

³⁴ NOU 2007:13 s. 779.

³⁵ NOU 2007:13 s. 779.

³⁶ NOU 2001:35 s. 152.

³⁷ NOU 2001:35 s. 152.

³⁸ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 44, under merknad til § 26.

³⁹ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 44, under merknad til § 26.

nevnes altså ikke bruk av alternative flyttleier når de ordinære ikke kan benyttes grunnet klimatiske forhold.

I NOU 1993:34 henvises det til en dom som Hålogaland lagmannsrett avsa 11. oktober 1988 dom i sak nr. 123/1987 A der det ikke gis rett til en flyttlei som bare blir brukt med mange års mellomrom på grunn av at vilkårene for tradisjonell flyttlei ikke var oppnådd.⁴⁰ Dommen er avsagt av lagmannsretten og har på grunn av dette liten rettskildemessig vekt.⁴¹ I etterkant av dommens avsigselse har det skjedd mye på reindrifftsrettens område, og det er i dag klart at den ikke lenger representerer gjeldende rett, og det brukes derfor ikke mer plass på den her.⁴² Årsaken til rettsendringen er at dommene fra Høyesterett har gått i retning av å i større grad anerkjenne at reindrifftsrettens særegenheter må tas hensyn til.

Anerkjennelse av samenes naturbruk kom særlig frem i Selbu-dommen.⁴³ Tvisten i dommen var om to reinbeitedistrikter hadde beiterett for sin rein i private utmarksområder i Selbu kommune. Høyesterett kom til at en slik rett forelå. I dommen kommer det blant annet frem at ervervsgrunnlaget må tilpasses de særlige forhold innenfor reindriften. Dette fremheves på side 789, hvor det uttales at: «.. arealbruken varierer fra år til år avhengig av vær, vind og beitenes beskaffenhet. Det kan således ikke kreves at reinen har beitet i et bestemt område hvert år». Sitatet handler om beiting og rettigheter etter alders tids bruk, men de samme momentene må kunne overføres til vurderingen om retten til flyttleier.⁴⁴ Ett argument for at dette kan overføres er at det også for flyttleier er de samme momentene som vil begrense bruken av de flyttleier man benytter mest. Det vil for eksempel også når det gjelder flyttleier, på samme måten som for beiteområder, være behov for å benytte alternativt sted på grunn av at været gjør det nødvendig. Dersom reglene for reindriften skal være tilpasset reindriftens egenart, slik Høyesterett slår fast, må det være mulig for reindrifftsutøverne å benytte seg av en alternativ flyttlei om værmessige forhold tilsier at den opprinnelige flyttleien ikke er trygg. Det synes etter dette klart at rettspraksis har endret seg over tid og at det derfor er klart at ikke-bruk over flere år ikke hindrer en flyttlei fra å være «tradisjonell».

⁴⁰ NOU 1993:34 s. 204.

⁴¹ Skogvang, *Samerett* (2017) s. 275.

⁴² Skogvang, *Samerett* (2017) s. 275.

⁴³ Rt-2001-769, særlig på s. 789.

⁴⁴ Skogvang, *Samerett* (2017), s. 275.

På grunn av værforhold kan man komme opp i situasjoner som ikke gjør det mulig for en reindriftsutøver å bruke den flyttleien som han normalt benytter. Dette kan skje på tross av at flyttlei er en betegnelse på en flytteretning og derfor mye bredere enn en vei. Dersom reindriftsutøveren ikke kan benytte alternativ flyttlei når værforhold gjør det nødvendig, vil han i realiteten ikke ha rett til å flytte rein til fots. (Når «til fots» brukes menes det at reinen selv går, reindriftsutøveren kan likevel benytte seg av snøskuter for eksempel.) Retten til flyttlei er en sentral rettighet i reindriften og fratagelse av en slik rettighet går rett mot lov. Det kan derfor ikke stilles for strenge krav til bruk av alternativ flyttlei. Dette understrekes også av at værforholdene som gjør at alternativ flyttlei må benyttes, ikke nødvendigvis oppstår så ofte. Det vil likevel være behov for en alternativ flyttlei de få gangene slike værforhold oppstår.

Det er også slik at værforhold som førte til at alternativ flyttlei måtte benyttes også fantes fra gammelt av og at det derfor har vært en del av samenes måte å drive reindrift. Hensyn taler for at reindriften skal kunne drives på samme måte som den har vært tidligere.

Etter § 22 har reindriftsutøverne også rett til inn og avlastingsplasser for transport av rein og om de ønsker det, kan reinen transporteres ved båt eller bil. Ved slik flytting vil man selvfølgelig ha rett til å flytte over vann eller på vei. Det er her ikke lagt begrensninger på hvor flytting kan skje, selv om det finnes regler for hvordan slik flytting skal foregå.

2.3 Hva er en stenging og når kan en flyttlei omlegges?

Bestemmelser om at flyttleier ikke skal kunne stenges, kom med i lov allerede ved felleslappeloven av 1883 § 5.⁴⁵ Senere har dette blitt videreført i reindriftsloven av 1933 § 27 c og reindriftsloven av 1978 § 10 nummer 4. Nå reguleres stenging av flyttlei etter dagens lov § 22, som er en videreføring av retten fra 1978-loven.⁴⁶ At en slik bestemmelse kom inn i lov allerede i 1883 kan ses på som noe bemerkelsesverdig. Grunnen til dette er at reindriftsretten på den tiden ble sett på som tålt bruk eller uskyldig nyttesrett og reglene bar derfor ofte preg av at jordbruksretten fikk forrang.⁴⁷ En bestemmelse som vernet om flyttleiene ga imidlertid

⁴⁵ Innst. O. IV (1882) s.32 og Bull, *Reindriftsloven* (2020) s. 105 og 106.

⁴⁶ NOU 2001:35 s.152.

⁴⁷ Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019), punkt 3.2, særlig s.88.

reindriftsutøverne en rett som satte deres interesser foran jordbrukets i de områder hvor flyttleien lå.

Som tidligere nevnt er det at flyttleier ikke skal stenges det eneste arealdisponeringsforbudet i reindrifftsloven.⁴⁸ Dette impliserer at lovgiver anser retten til flyttlei å være en sentral rettighet som bør beskyttes i større grad enn de andre rettighetene i loven. Dette underbygges i flere forarbeider ved at det kommer til uttrykk at det er viktig at flyttleier holdes åpne.⁴⁹ Det kommer frem i forarbeid at reindriften har hatt vansker med at flyttleier enten forringes eller stenges helt som følge av at områdene disponeres til andre formål, derfor ser lovgiver et behov for å uttrykke at flyttleier ikke må stenges.⁵⁰ I forarbeidene til dagens reindrifftslov fremkommer det at flyttleier har et særlig vern fordi de «utgjør kretsløpet i årssyklusen og er normalt av helt avgjørende betydning for reindriften i området».⁵¹

Selv om lovgiver klart uttrykker at det viktig at flyttleiene holdes åpne finnes det likevel situasjoner der en omlegging kan aksepteres. Kompetansen til å vurdere om en flyttlei skal omlegges er delegert gjennom forskrift fra Kongen i statsråd til Landbruks- og matdepartementet.⁵² Omlegging kan skje når «berettigede interesser» gir grunn til det, i tillegg må vilkårene for ekspropriasjon foreligge, det gjelder uavhengig av grunnen for stenging.⁵³ Vilråene for ekspropriasjon finnes i oreigningslova § 2, inngrepet må ha lovlig formål og inngrepet må utvilsomt være mer til gagn enn til skade. Dette vil bli behandlet mer grundig senere i oppgaven. I tillegg følger det av ordlyden i § 22 at skade som følge av omlegging av flyttlei skal erstattes.

Det er ikke gitt ut fra ordlyden hva som ligger i uttrykket «berettiget interesse». I forarbeidene til reindrifftsloven av 1978 framkommer det imidlertid at en berettiget interesse kan være «mer omfattende tiltak som vassdragsbygging, anlegg av veier o.l».⁵⁴ Det man kan hente ut fra disse forarbeidene er at det må klare samfunnsmessige interesser til for at en flyttlei kan

⁴⁸ Se oppgavens punkt 1.2. (Ot.prp.nr.25 (2006–2007) s. 17.)

⁴⁹ Eks: Innst.O.nr.98 (1976–1977) s. 6 og Innst.O.nr.37 (1977–1978) s. 7.

⁵⁰ Innst.O.nr.98 (1976–1977) s. 6.

⁵¹ Ot.prp.nr.25 (2006–2007) s. 59.

⁵² FOR-2007-06-15-628.

⁵³ Ot.prp.nr.25 (2006–2007) s. 17, Ot.prp.nr.9 (1976–1977) s. 57, NOU 2007:13 s. 390 og § 22 andre ledd, første setning.

⁵⁴ Ot.prp.nr.9 (1976–1977) s. 57.

omlegges. Her må de samfunnsmessige interessene stilles opp mot reindriftsutøverne som benytter flyttleien sine interesser. Ved vurderingen av om en flyttlei skal godtas omlagt kan det ha betydning om den er «tradisjonell». ⁵⁵ En reindriftsutøver kan også være berettiget til å få en flyttlei omlagt. ⁵⁶ En reindriftsutøver kan for eksempel ønske en flyttlei omlagt fordi det er vanskelig å frakte rein langs nåværende flyttlei på grunn av usikker is.

Ved vurderingen av om et inngrep skal kunne skje på et sted der det er en etablert flyttlei, slik at det må foretas en omlegging, bør det først vurderes om inngrepet kan flyttes slik at flyttleien ikke påvirkes. Årsaken til dette er at flyttlei er ansett å være svært viktig i reindriften og at det ligger til statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sin kultur. ⁵⁷ Ved å vurdere om inngrepet kan foretas et annet sted vil man se på mulighetene for at reindriftsutøverne kan beholde sin tradisjonelle flyttlei.

I reindriftsloven av 1933 var det et krav at omleggingen ikke måtte være til vesentlig ulempe for reindriftsutøveren. ⁵⁸ Dette finnes ikke i ordlyden i dagens lov, men Bull har tatt til orde for at dette momentet går under vurderingen av «berettiget interesse» siden hun mener at det ikke er gått bort fra momentet i forarbeidene. ⁵⁹ Forarbeidene til dagens lov behandler ikke dette, men henviser til at bestemmelsen om flyttlei er en direkte overføring av 1978-loven § 10 første ledd nr.4. ⁶⁰ I forarbeid til sistnevnte lov uttrykkes det:

«Etter de forannevnte lovbestemmelser kan omlegging av en flytteveg bare kunne skje dersom omleggingen ikke er til skade for den som blir berørt av den. Komiteen finner imidlertid at dette ikke rekker fram i alle tilfelle og har derfor foreslått at omlegging bør kunne skje også ellers, men da mot erstatning etter skjønn». ⁶¹

⁵⁵ Jon Gauslaa, *Lov om reindrift* (2018), note 94.

⁵⁶ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 44.

⁵⁷ Grunnloven § 108. At § 22 er det eneste arealdisponeringsforbudet i reindriftsloven viser at reindriften er ansett som viktig, viser her til oppgavens punkt 1.1 og 1.2.

⁵⁸ § 28 første ledd. Det er ikke begrunnet i forarbeidene til loven av 1933 hvorfor dette er tatt inn i loven.

⁵⁹ Bull, *Reindriftsloven, lovkommentar* (2020) s. 106.

⁶⁰ NOU 2001:35 s. 152.

⁶¹ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966. s. 44 under kommentarer til § 26.

Med forannevnte lovbestemmelser henvises det til bestemmelsene om flyttlei i reindrifftsloven av 1933. Forarbeidet har betydelig rettskildemessig vekt og det må derfor være klart at omlegging kan skje også når det er til skade for reindrifftsutøveren.

Det ligger i ordet «stenges» at en full blokkering, slik at det blir umulig å flytte med rein, vil være i strid med § 22. Ordet «stengt» synes likevel ikke å blokkere for at en innsnevring av noe grad kan foreligge, men for å vurdere hvilken grad av innsnevring som i så fall er tillatt må andre kilder undersøkes. Det kan også tenkes situasjoner der det ikke foreligger en innsnevring, men der flyttleien anses som stengt etter loven på grunn av flere inngrep og at reinen ikke lar seg drive i sikksakk mellom disse inngrepene.

Det må også vurderes når denne stengingen skjer. Dersom det stenges midlertidig utenfor flytteperioden vil ikke det påvirke flyttingen av rein og det vil følgelig ikke gå inn under § 22.⁶² Formålet med bestemmelsen er å sikre at reindrifftsutøvere har en lei å flytte sin rein etter, dette formålet vil man fortsatt oppnå dersom flyttleien midlertidig blir stengt utenfor flyttingstidspunkt. Her vil det likevel være visse forbehold, dersom naturen for eksempel ødelegges slik at det ikke etter åpningen er mulig å passere med rein, vil dette også defineres som en stenging.

Etter reindrifftsloven § 63 må ikke eieren av en eiendom utnytte sin eierrådighet på en måte som er til vesentlig skade eller ulempe for reindrifftsutøvelse i samsvar med loven. Det er etter forarbeid til bestemmelsen klart at flyttlei inngår i dette.⁶³ «Den bruk som etter *første ledd* er til «vesentlig skade eller ulempe», er i første rekke tiltak som vil hindre reindrifftsutøver fra å utøve sine rettigheter etter denne loven. Det kan gjelde tiltak som fører til sperring eller forringelse av flyttlei ...».⁶⁴ Etter § 63 annet punktum vil første ledd likevel ikke være til hinder for at vanlig utnytting av eiendom til jordbruk, skogbruk eller annen utnytting av utmark til landbruksformål foreligger. Dette unntaket vil ikke bli behandlet nøyere her, da inngrep i flyttleier ofte skyldes andre grunner enn jordbruk, skogbruk og landbruk. Høyesterett har presisert hva som ligger vesentlig skade eller ulempe. Det presiseres her at dommen sitatet er hentet fra omhandlet i all hovedsak beiterett og ikke flyttlei.

⁶² Bull, *Studier i reindrifftsrett* (1997) s. 75.

⁶³ Ot.prp.nr. 28 (1994–1995) s. 47, gjengitt i NOU 2001:35 s 75.

⁶⁴ Ot.prp.nr. 28 (1994–1995) s. 47, gjengitt i NOU 2001:35 s 75.

«Denne beskrivelsen må forstås slik at ikke ethvert tiltak som kan ha negativ virkning for utøvelsen av reindrifftsrettigheter, vil være til «vesentlig skade eller ulempe». Man må opp til en viss terskel før det foreligger vern etter bestemmelsen. Dette kan også ses slik at reindrifftsutøverne har en viss innrettingsplikt. Så lenge det ikke er tale om vesentlig skade eller ulempe, må man akseptere omlegginger av driften som blir nødvendig som følge av grunneiers tiltak.

Det følger av lovens ordlyd at utgangspunktet for vurderingen er virkningen av et tiltak for reindrifftsutøverne. Vurderingen innebærer samtidig en interesseavveining opp mot grunneierens interesse, jf. Rt-2001-769 på side 816 (Selbudommen)⁶⁵

Sitatet omhandler tap av beite og det er derfor ikke sikkert at sitatet kan overføres direkte til å gjelde flyttlei. Det følger av Hjertinn-dommen at reindrifftsutøverne har en viss tilpasningsplikt.⁶⁶ Reindrifften har ifølge Høyesterett på grunn av sin særegenhet lav tålegrense.⁶⁷ Vurderingen av om tålegrensen er overskredet skal foretas etter at tilpasningsplikten er oppfylt.⁶⁸ Tålegrensen har ingen eksakt størrelse, men vil blant annet bero på inngrepets karakter, omfang og betydning for utøveren.⁶⁹ Eksempelvis kan det ha betydning hvor stort inngrepet og hvor stor endring i flyttleien som gjøres. Flyttleier vil kunne være utfordrende å erstatte og derfor kan inngrep i flyttleien ha en lavere tålegrense enn inngrep i beiteområder som reindrifftsutøverne har i et større omfang.

Inngrep som påfører mer omfattende arbeid og utgifter må etter innrettingsplikten godtas så lenge det ikke er så omfattende at det vil gå under «vesentlig skade eller ulempe». Utgangspunktet for vurderingen vil her være virkningene for de reindrifftsutøverne som blir berørt av tiltaket. En innsnevring vil kunne godtas, her vil vurderingen være om innsnevringen anses som en «vesentlig skade eller ulempe» for reindrifftsutøveren. Bull har tatt til orde for at dersom inngrepet røkter ved næringsgrunlaget til reindrifftsutøveren er det klart at innsnevringen ikke kan skje uten at alternativ flyttlei vedtas.⁷⁰ Dette synes å være en

⁶⁵ HR-2017-1230-A, avsnitt 37 og 38.

⁶⁶ HR-2017-1230-A, avsnitt 37.

⁶⁷ Rt-2000-1578 s. 1586.

⁶⁸ Rt-2000-1578 s. 1585.

⁶⁹ Rt-2000-1578 s. 1585.

⁷⁰ Bull, *Studier i reindrifftsrett* (1997) s. 75.

høy grense, da reindrifftsutøveren vil kunne oppleve vesentlige ulemper før innsnevringen vil rokke med næringsgrunnlaget.

I en dom fra 2000 presiserte Høyesterett tålegrensen slik: «Reindrifftsneringen plikter - for å begrense ulempene ved inngrep i næringsens bruksområder – å foreta omlegginger i næringsgrunnlaget så sant dette ikke rokker ved selve næringsgrunnlaget».⁷¹ Høyesterett har i Sara-dommen presisert at det må foretas en konkret vurdering og at det må legges vekt på om det foreligger samtykke fra de som blir berørt.⁷² Det er klart ut fra den sistnevnte dommen at det er flere momenter som må vurderes for å se om det foreligger brudd på samenes utøvelse av kultur enn kun at reindrifftsutøveren fratras sin mulighet til næringsutøvelse.⁷³ Hensynet til reindrifftsutøverne som blir berørt av inngrepet taler også for en konkret vurdering i hvert tilfelle slik at man får vurdert konsekvensen inngrepet har for den enkelte reindrifftsutøver.

2.4 Konklusjon

Det å forflytte rein er en rettighet. Det er klart at flyttleien kan gå fra et reindrifftsdistrikt til et annet og at den kan gå gjennom et område hvor reindrifftsutøveren ikke har beiterett for sin rein. Ordlyden «tradisjonelle flyttleier» i reindrifftsloven § 22 må tolkes vidt slik at den omfatter flyttleier som alternativt brukes, og ikke kun den flyttlei som benyttes mest. Før inngrep foretas i et område med flyttlei bør det vurderes om inngrepet kan foretas et annet sted.

En flyttlei kan ikke stenges, men kan på visse vilkår omlegges. Vilrårene for ekspropriasjon må foreligge for at omlegging skal kunne skje. En berettiget interesse må også foreligge for å omlegge en flyttlei, dette kan være mer omfattende tiltak som vassdragsutbygging. Klare samfunnsmessige interesser må foreligge for at omlegging skal være berettiget.

Reindrifftsutøverens interesser vil her bli veid opp mot de samfunnsmessige interessene.

Ikke enhver innsnevring av flyttleien defineres som en stenging. Grunneierne kan ikke utnytte eiendommen til vesentlig skade eller ulempe for reindrifftsutøverne, med mindre det er tale om vanlig bruk for jordbruk, skogbruk og landbruksformål. Reindrifftsutøverne har en

⁷¹ Rt-2000-1578 s. 1585.

⁷² HR-2017-2428-A, avsnitt 73-76.

⁷³ HR-2017-2428-A, avsnitt 76.

tilpasningsplikt som gjør at ikke enhver endring av flyttleien vil kunne defineres som en stenging etter § 22 andre ledd.

3 Hvilke krav stilles til alternativ flyttlei etter Reindrifftsloven § 22 andre ledd?

3.1 Den alternative flyttleien må være tilfredsstillende

Etter forrige punkt er det klart at det finnes krav som må tilfredsstilles for at flyttleier skal kunne omlegges, det skal nå ses på *hvilke* krav som stilles til den omlagte flyttleien. Når alternativ flyttlei brukes i punkt 3, 4 og 5 er det den omlagte flyttleien det siktes til og ikke en flyttlei som alternativt brukes når forhold gjør at man ikke kan benytte hovedflyttleien.

Ordlyden i reindrifftsloven § 22 andre ledd er som følger:

«Reindrifftsens flyttleier må ikke stenges, men Kongen kan samtykke i omlegging av flyttlei og i åpning av nye flyttleier når berettigede interesser gir grunn til det.

Eventuell skade som følge av omlegging av flyttlei eller åpning av ny flyttlei erstattes etter avgjørelse ved jordskifteretten. Kongen kan bestemme at også fastleggingen i detalj av den nye flyttleien skal overlates til skjønnnet.»

Det eneste kravet som oppstilles til den omlagte flyttleien etter ordlyden i § 22 andre ledd er at skade som følge av omleggingen av ny flyttlei skal erstattes. Erstatningsmomentet vil bli behandlet i punkt 5, men det skal først ses på om andre krav kan oppstilles av andre kilder.

Det kommer frem i forarbeidene til 1978-loven at «tilfredsstillende» flyttleier skal åpnes ved omlegging.⁷⁴ Ordet tilfredsstillende tyder på at det foreligger krav eller formodning som må være oppfylt for at ny flyttlei skal være tilstrekkelig. Hva disse kravene/formodningene nærmere går ut på kommer ikke frem i verken disse forarbeidene eller noen av de etterfølgende forarbeidene. Grunnen til at temaet flyttlei ikke er særlig behandlet er at det lå utenfor utvalgets mandat å vurdere endringer i bestemmelsen ved opprettelse av dagens lov.⁷⁵

I lovteksten fra 1933 sto det at: «Er stengsel opført eller opføres over flyttvei, skal grunnens eier eller bruker deri gjøre åpning med den for flyttlappenes flytninger *tilstrekkelige bredde*»

⁷⁴ Innst. O. nr.98 (1976–1977) s. 6 og Innst. O. nr.37 (1977–1978) s. 7.

⁷⁵ NOU 2001:35 s. 152.

(min utheving).⁷⁶ Sitatet viser at det her var et krav til bredden på flyttleien. Dette må også gjelde for den omlagte flyttleien.

Det kan her spørres hvem flyttleien skal anses tilfredsstillende for. Er det tilstrekkelig dersom lovgiver er av den oppfatning at flyttleien er tilfredsstillende? Eller er det slik at flyttleien må anses tilfredsstillende også for reindriftsutøveren som får en alternativ flyttlei åpnet?

Reindriftsloven skal etter § 1 legge til rette for kulturelt bærekraftig reindrift med basis i samisk kultur og derfor må det være klart at flyttleien må være tilfredsstillende for reindriften. For å vurdere hva som for reindriften vil være tilfredsstillende må det legges objektive kriterier til grunn. Slike kriterier utdypes ikke i forarbeidene og må derfor være hentet fra andre kilder. Slike kilder trenger ikke være rettskilder, men kan være reindriftsfaglig eller botaniske kilder, i denne oppgaven vil det bli fokusert på rettskildene. Nedenfor vil det derfor komme frem noen krav til den alternative flyttleien hentet fra rettskilder.

3.2 Retten til utøvelse av egen kultur setter krav til alternativ flyttlei

3.2.1 Nasjonale rettsregler

Det er flere bestemmelser som setter krav til at samene skal få beholde sin kultur, dette vil igjen kunne sette krav til den alternative flyttleien. Det følger ikke av § 22 i reindriftsloven direkte at samenes kultur skal tas hensyn til, men denne bestemmelsen skal tolkes i lys av lovens formålsbestemmelse § 1. Av § 1 følger det at loven skal legge til rette for en økologisk, økonomisk, og kulturelt bærekraftig reindrift med basis i samisk kultur og tradisjon. Når det gjelder vektingen mellom disse tre målsetningene er de likestilt etter lovens ordlyd. Nåværende regjering har hatt et ønske om å prioritere økologisk bærekraft framfor de to andre målene og dermed også endre ordlyden til dette, men det har de ikke fått gjennomført.⁷⁷ Siden målene ikke er differensiert etter ordlyden og det ikke er momenter i forarbeidene som taler for en differensiering, må de anses likestilt i dagens rett.⁷⁸

Hva som nærmere ligger i begrepet «kultur» kan være vanskelig å entydig definere. Assosiasjoner man ofte får til ordet kultur er at det er en samlebetegnelse på fellestrekk som en gruppe besitter. Når det som er her er tale om samenes kultur, er det her snakk om fellestrekk ved den samiske folkegruppa. Innenfor kulturvernet gjelder også vern av det

⁷⁶ Reindriftsloven 1933, § 27, bokstav d.

⁷⁷ Meld.St.32 (2016–2017) s. 9.

⁷⁸ NOU 2001:35 s. 133 og Ot.prp.nr.25(2006–2007) s. 52.

materielle grunnlaget for kultur, noe som vil bli behandlet lenger ned i oppgaven. Kultur vil ikke være et statisk begrep, men vil endre seg over tid.⁷⁹

Det følger videre av § 1 første ledd at reindriften skal bevares som et viktig grunnlag for samisk kultur og samfunnsliv. Etter dette er det essensielt at den alternative flyttleien legger til rette for utøvelse av samisk kultur og ikke gjør at samene må gjøre en så stor omveltning i sin reindriftsutøvelse at det utvasker utøvelsen av den samiske kulturen.

For å utdype samenes rett til å sikre, utvikle og utøve sin kultur er det hensiktsmessig å se på sameparagrafen i Grunnloven. Grl. § 108 lyder: «Det påligger statens myndigheter å legge forholdene til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sitt språk, sin kultur og sitt samfunnsliv.» Grunnloven er av høyere rang enn ordinær lov, slik som reindriftsloven. Derfor vil det, som følge av prinsippet om *lex superior*, ved strid mellom disse være Grunnlovens bestemmelser som går foran. Dersom det står mellom flere tolkningsmuligheter skal den muligheten som kommer frem i Grunnloven velges. På grunn av dette må man se på grunnlovsparagrafen å vurdere om denne legger føringer for hvordan reindriftsloven § 22 andre ledd skal forstås.

Det er i dag klart at Grl. § 108 stiller opp rettslige forpliktelser.⁸⁰ På tross av dette har sameparagrafen i liten grad satt direkte og konkrete spor i Høyesterett sine avgjørelser, det er derfor lite rettspraksis rundt anvendelsen av denne paragrafen.⁸¹

Høyesterett har slått fast at bestemmelsen kan få betydning ved tolkning av lover.⁸² Etter bestemmelsen gjelder forpliktelsen for «statens myndigheter». Ifølge reindriftsloven § 22 om flyttlei er det «Kongen» som kan samtykke til en omlegging. Denne myndigheten er delegert til Landbruks og matdepartementet.⁸³ Forpliktelsen i Grl. § 108 kommer til anvendelse.

Det følger av § 108 at statens myndigheter skal legge til rette for at den samiske folkegruppe kan sikre og utvikle sin kultur. Dette innebærer at reindriftsloven § 22 må forstås på en slik måte at statens myndigheter ikke hindrer samene i å sikre og utvikle sin kultur. Bestemmelsen taler her for at det her er snakk om den samiske folkegruppe sin kultur og ikke nødvendigvis

⁷⁹ Skogvang, *Samerett* (2017) s. 170.

⁸⁰ St-meld.nr.28 (2007–2008) s. 29.

⁸¹ Bårdsen, *Samerettslige spørsmål i Høyesteretts praksis* (2017), avsnitt 19.

⁸² HR-2018-456-P, avsnitt 91.

⁸³ FOR-2007-06-15-628.

den enkelte reindrifstøvers. Samtidig vil reglene om alternativ flyttlei i § 22 i utgangspunktet gi rett til alle reindrifstøvere. Den vil likevel kun få anvendelse i de tilfellene hvor en det er snakk om en omlegging og bestemmelsen vil således ikke omfatte mange. For fult ut å finne ut hva som følger av Grunnlovens bestemmelse er det hensiktsmessig å se på dens forbilde SP art. 27.⁸⁴

3.2.2 Skranker i FNs-konvensjon om sivile og politiske rettigheter

Det følger av § 3 i reindrifstloven at loven skal anvendes i tråd med folkeretten.

Menneskerettsloven § 3 jf. § 2 punkt 3 tyder at ved motstrid skal De forente nasjoners internasjonale konvensjon av 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter (SP) gå foran bestemmelser i annen lovgiving. Det vil likevel ikke si at denne lovgivingen ved motstrid går foran bestemmelser i Grunnloven, som følge av at Grunnloven har høyere rang enn menneskerettsloven. For annen lovgivning slik som reindrifstloven vil SP gå foran, slik at dersom reindrifstloven har bestemmelser som er i motstrid med SP må disse vike. Dersom en bestemmelse i reindrifstloven kan tolkes på flere måter skal den som samsvarer med artiklene i SP legges til grunn.

Høyesterett har uttrykt at SP har betydelig vekt som rettskilde i norsk rett.⁸⁵ Det er derfor ikke tvil om at SP og dens artikler er relevante å undersøke ved tolkningen av norsk intern rett. Høyesterett har uttrykt at Grunnloven ikke gir et videre vern enn konvensjonen.⁸⁶ Det vil derfor være konvensjonen og ikke Grunnloven som setter skranker for hvor vidt vernet er. Sp art. 27 må derfor ses på for å vurdere om den kan få betydning for hvordan reindrifstloven § 22 skal forstås og derfor også hvilke vilkår som skal stilles til den alternative flyttleien.

Gjennom bestemmelsene i menneskerettsloven er SP inkorporert med forrang i norsk rett. Som følge av dette og at SP er ratifisert er staten pliktsubjekt etter art. 27 og resten av bestemmelsene i SP.

SP artikkel 27 lyder slik:

«In those States in which ethnic, religious or linguistic minorities exist, persons belonging to such minorities shall not be denied the right, in community with the other

⁸⁴ At SP art. 27 er Grl. § 108 sitt forbilde kommer frem i NOU 1984:18 s. 441, hvor et grunnlovsværn foreslås.

⁸⁵ Rt-2008-1764 avsnitt 81.

⁸⁶ HR-2017-2428-A avsnitt 53.

members of their group, to enjoy their own culture, to profess and practise their own religion, or to use their own language»

Rettssubjektene i bestemmelsen er altså etniske, religiøse eller språklige minoriteter. At samene er omfattet av dette og dermed av SP art. 27 ble slått fast av Høyesterett allerede i Alta-dommen og er gjentatt blant annet i Sara-dommen og er sikker rett.⁸⁷

Etter bestemmelsen skal ikke medlemmer i gruppen, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, nektes retten til å dyrke sin egen kultur. Resten av artikkelen som omhandler språk og religion vil ikke bli behandlet i oppgaven. Det vil likevel kommenteres at reindriften er viktig for bevaring av samisk språk fordi samisk utøves som arbeidsspråk. Bestemmelsen er en forskjellsbestemmelse som er laget for å utgjøre et unntak fra likhetsbestemmelsen som stadfester at alle er like for loven i art. 26.

På grunn av reindriften oppbygging vil som regel inngrepet berøre en gruppe og ikke enkeltutøvere. For å eie rein innad i det samiske reinbeiteområdet er det et vilkår at reinen enten inngår i en siidaandel eller en sideordnet rekrutteringsandel.⁸⁸ En siidaandel er etter loven en familiegruppe eller en enkeltperson som er del av en siida.⁸⁹ Etter loven forstås en siida som en gruppe av reineiere som utøver reindrift i felleskap på bestemte arealer.⁹⁰ Disse vil igjen benytte de samme flyttleiene. Som følge av denne organiseringen vil det være sjeldent, om noen gang, at inngrep i en flyttlei kun går ut over en enkelt reindriftsutøver. Selv om sommersiidaen ofte vil være større enn vintersiidaen, vil også vintersiidaen bestå av flere siidaandeler.⁹¹ På grunn av dette vil ikke kun en enkelt reindriftsutøver bli berørt, samtidig vil heller ikke hele den samiske gruppe bli påvirket av inngrepet. Det som derfor er av betydning er om art. 27 kan påberopes av en gruppe samer eller om det kun kan påberopes av hele den samiske befolkningen.

Det uttrykkes gjennom ordlyden i art. 27 at de som tilhører minoriteten ikke skal nektes retten til, sammen med andre medlemmer av sin gruppe, å dyrke sin kultur. Ut fra ordlyden synes rettigheten å ligge til individene, samtidig synes det å være en viss avhengighet til de andre i

⁸⁷ Alta-dommen: Rt-1982-241, s.292. Sara-dommen: HR-2017-2428-A, avsnitt 55.

⁸⁸ Reindriftsloven § 9 andre ledd.

⁸⁹ Reindriftsloven § 10.

⁹⁰ Reindriftsloven § 51.

⁹¹ Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019) s. 306.

gruppen. Det kommer fram i en generell uttalelse fra FNs menneskerettighetskomité at bestemmelsen gir et individuelt vern.⁹² Vernet vil likevel avhenge av gruppas evne til å opprettholde sin kultur.⁹³ De rettighetene som gir individuelt vern må derfor ses i sammenheng med individets tilhørighet til gruppa. FNs menneskerettighetskomité sin tolkning av konvensjonen er sett på som en rettskilde med betydelig vekt av Høyesterett.⁹⁴ Det er individuell klageadgang på bestemmelsen, dette taler for at bestemmelsen gir individuelle rettigheter.⁹⁵ Dersom bestemmelsen kun hadde vernet om kollektive rettigheter hadde det vært mest nærliggende at gruppa måtte sende inn en klage og at det ikke hadde vært tilstrekkelig at ett individ la inn en klage. SP art. 27 gir derfor individuelle rettigheter og det er ikke nødvendig at hele gruppa påvirkes av inngrepet for å stadfeste brudd.

Det er ikke tvil om at reindrift etter bestemmelsen blir oppfattet som en kulturutøvelse og som materielt grunnlag for dette.⁹⁶ Det følger derfor klart av denne bestemmelsen at reindriftseiere ikke skal nektes retten til å drive med reindrift. Bestemmelsen gir et særlig vern av materielle rettigheter, som er den kategorien reindrift går under.⁹⁷ Beiter og flyttleier er noen av grunnlagene for de materielle rettighetene i reindriften og vil følgelig ha et særlig vern. Art. 27 gir et klart vern ovenfor kulturspesifikk næring, men dekker også annen tradisjonell næring.⁹⁸ Innenfor det samiske reinbeiteområdet er utøvelse av reindrift forbeholdt samer,⁹⁹ utenfor dette området er ikke reindrift like omfattende, derfor anses reindrift som en kulturspesifikk næring.

I forarbeidene til 1978-loven framheves betydningen av å bevare de særegne kulturverdiene som knytter seg til reindriftnæringen.¹⁰⁰ Å flytte flokken fra sommer til vinterbeite over

⁹² Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994) avsnitt 1.

⁹³ Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994) avsnitt 6.2.

⁹⁴ Rt-2008-1764, avsnitt 81.

⁹⁵ Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019), s. 155.

⁹⁶ Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019) s.153, med videre henvisning til Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994).

⁹⁷ Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019) s. 156 med videre henvisning til Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994), avsnitt 7.

⁹⁸ NOU 2008:5 s. 264 med videre henvisninger til NOU 1984:18 s. 283-284 (Kildene er funnet i Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019) s.163.

⁹⁹ Reindriftsloven § 9 jf. § 32.

¹⁰⁰ Ot.prp.nr.9 (1976–1977) s.6.

betydelige avstander er særegent for reindriften, og slik nomadisk drift er ikke vanlig ved andre typer dyrehold.¹⁰¹ Det vil altså være viktig å bevare denne kulturverdien. Samtidig vil samene ha rett til selv å utvikle sin kultur og derav velge å flytte rein på den tradisjonelle eller på nye måter, noe som vil bli tatt opp grundigere senere i oppgaven.¹⁰² Deres rett til selv å utvikle sin kultur, gjør at staten skal være forsiktig med å ta fra dem rettigheter som vil tvinge dem til en slik utvikling.

3.2.2.1 Deltagelse og økonomisk utbytte

I Poma Poma saken som er behandlet av menneskerettskomitéen presiseres vernet i art.27.¹⁰³ Saken gjaldt et urfolk som hadde fått sitt beitejorde, som de benyttet til sine lamaer og alpakaer, uttørket som følge av utbygging av et vannsystem. De klagde til menneskerettskomiteen med anførsel om at det forelå brudd på art. 27 og fikk medhold i dette. Inngrepet fratok klagerne og de øvrige medlemmene av minoritetssamfunnet hun tilhørte livsgrunnlaget og det ble konstatert brudd på art. 27. Høyesterett har senere uttrykt at dette er et tilfelle som klart er omfattet av artikkelen.¹⁰⁴

I avgjørelsen kommer det frem at det er to vilkår som må være oppfylt, for at et tiltak som griper vesentlig inn i kulturelt viktige økonomiske aktiviteter, skal være berettiget.¹⁰⁵ Det første er at den berørte minoriteten må ha hatt mulighet til å *delta i beslutningsprosessen*. For det andre må minoriteten kunne fortsette å ha *økonomisk utbytte* av tradisjonelle næringsveier etter inngrepet. Det er derfor klart at dersom de alternative flyttleien er i et område som er så utfordrende å flytte gjennom at reindriften utøverne fratras det økonomiske utbytte av reindriften, vil det være et brudd på artikkelen. Terskelen for brudd vil likevel kunne være vesentlig lavere, noe det vil komme tilbake til senere i oppgaven. Erstatning til ekstra flyttekostnader som følge av inngrepet kan bøte *noe* på dette og sørge for at det økonomiske utbytte er det samme som før inngrepet. Det er viktig å understreke at erstatning ikke kan bøte på tapt mulighet for å utøve kultur, noe det kommer tilbake til lenger ned i oppgaven. For at erstatning ellers skal bøte på situasjonen er man imidlertid avhengig av at erstatningen som

¹⁰¹ NOU 2007:13 s. 389.

¹⁰² Dokument 16 (2011–2012) *Rapport fra menneskerettsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven*, s. 214. Funnet via Ravna (2019) *Same og reindriften* s. 147.

¹⁰³ *Ångela Poma Poma v. Peru* (Communication NO. 1457/2006).

¹⁰⁴ HR-2017-2428-A, Sara-dommen, avsnitt 74.

¹⁰⁵ *Ångela Poma Poma v. Peru* (Communication NO. 1457/2006) punkt 7.6.

gis er tilstrekkelig for å dekke ekstrakostnadene i all den tid den alternativ flyttleien blir benyttet. Det følger også av samme avgjørelse at inngrepet må være proporsjonalt og at det må være forholdsmessighet mellom behovet for inngrep og inngrepets omfang.

Samene som blir berørt av inngrepet må ha hatt mulighet til å delta i beslutningsprosessen. Det kan utledes av Poma Poma avgjørelsen at dersom de berørte reindrifstutøverne har blitt konsultert vil ikke inngrepet automatisk være i tråd med SP art. 27.¹⁰⁶ For at reindrifstutøverne skal ha hatt en reell rett til å delta i beslutningsprosessen må de konsulteres før inngrepet gjennomføres, mens prosjektet ennå er i planleggingsfasen. Konsultasjonene skal være effektive.¹⁰⁷ Dette kan i særlig inngripende tilfeller som i Poma Poma avgjørelsen innebære at det må være gitt et informert samtykke på fritt grunnlag fra de som berøres av inngrepet.¹⁰⁸ Inngrepet i Poma Poma avgjørelsen var svært inngripende, da det fratok hele urfolket sin rett til å drive med sin tradisjonelle næring.

Det er slått fast at SP artikkel 1 er relevant ved tolkningen av artikkel 27.¹⁰⁹ SP artikkel 1, punkt 1 lyder slik:

«All peoples have the right of self-determination. By virtue of that right they freely determine their political status and freely pursue their economic, social and cultural development»

Ved å se disse bestemmelsene i sammenheng har Menneskerettskomitéen lagt større vekt på konsulteringsplikten enn om de skulle sett på SP art. 27 isolert sett.¹¹⁰ Når man ser disse bestemmelsene i sammenheng er det klart at samene ikke skal fratras retten til selv å styre sin egen kulturelle utvikling. Det taler for at samene selv skal kunne bestemme om de vil gå over til mer moderne metoder i reindrifstretten. Det samme kan langt på vei også utledes av ILO konvensjon nr.169 art. 7. Bestemmelsen er ikke inkorporert og vil således kun få betydning gjennom presumsjonsprinsippet. Reindrifstloven § 3 fremholder at loven må anvendes i samsvar med folkerettens regler. ILO nr. 169 er i forarbeidene trukket frem som et sentralt

¹⁰⁶ Àngela Poma Poma v. Peru (Communication NO. 1457/2006), også andre momenter som økonomisk utbytte er av betydning.

¹⁰⁷ Àngela Poma Poma v. Peru (Communication NO. 1457/2006) punkt 7.6.

¹⁰⁸ Àngela Poma Poma v. Peru (Communication NO. 1457/2006) punkt 7.6.

¹⁰⁹ Tiina Sanila-Aikio VS. Finland (Communication No. 2668/2015) avsnitt. 6.9 og 6.11 (hentet fra Ragna, *Same og reindrifstrett* (2019), s. 156).

¹¹⁰ NOU 2007:13 s. 181-184 med videre henvisninger til Apirana Mahuika v. New Zealand (Communication No. 547/1993), særlig punkt 9.6.

regelverk når det gjelder henvisningen i denne paragrafen.¹¹¹ Selv om § 3 ikke er en inkorporeringsbestemmelse vil dette vise betydningen bestemmelsene i ILO nr. 169 har.

3.2.2.2 Kulturvernets utstrekning

SP art. 27 har en absolutt karakter, dette kommer frem ved at det ikke finnes noen unntakshjemmel for bestemmelsen. Det innebærer at det blir et fravær av statlig skjønnsmargin. Dersom et inngrep er i strid med bestemmelsen kan det ikke gjennomføres selv om staten mener det er begrunnet i legitime formål. Fraværet av statlig skjønnsmargin bekreftes i Länsmann mot Finland der det slås fast at tiltak som innebærer et brudd på art. 27 ikke vil være i samsvar med bestemmelsen og at det ikke foreligger en «margin of appreciation».¹¹² Den absolutte karakteren bestemmelsen har er naturlig ut ifra dens formål. Formålet er å sikre minoriteten og dette vil ikke kunne gjøres fullt ut dersom staten har skjønnsmargin.

Beslutninger/inngrep i strid med bestemmelsen vil kunne være urettmessig selv om reindriftsutøverne mottar kompensasjon i form av økonomisk erstatning.¹¹³ Det er altså et absolutt krav om å holde seg innenfor bestemmelsens rammer, da erstatning eller annen kompensasjon vanskelig kan gjøre opp for inngrepet. Sett i sammenheng med reindriftsloven § 22 andre ledd, betyr det at omlegging av eksisterende flyttlei og åpning av ny flyttlei, ikke kan skje i alle tilfeller selv om full erstatning gis. Det er derfor klart at det må stilles strenge krav til omlegging av flyttleier selv om det ikke kommer frem i bestemmelsen selv.

Menneskerettskomitéen har i en generell kommentar uttalt at kulturvernet i art. 27 ville vært illusorisk dersom det ikke skulle omfatte vern av naturgrunnet for urfolks del.¹¹⁴ Grunnen for dette er at urfolk er mer knyttet til naturbruk, som jakt, fiske og gjeting, enn resten av befolkningene og også til sine tradisjonelle landområder, som derved er et avgjørende grunnlag for kulturen.¹¹⁵ Dette taler for en vid tolkning av kulturbegrepet. En slik vid tolkning vil føre til at det finnes en absolutt skranke for inngrep i naturområder som minoriteten benytter.¹¹⁶ Grunnen til dette er at et inngrep i naturområdet i realiteten vil innebære at

¹¹¹ NOU 2007:13 s.215 med videre henvisninger til Ot.prp.nr.25 (2006-2007) s. 53 sammenholdt med s. 14.

¹¹² Ilmari Länsman mfl. Vs. Finland, Communication No. 511/1992 punkt 9.4.

¹¹³ Ravna, *Same og reindriftsrett* (2019) s. 157.

¹¹⁴ Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994) s. 107-110.

¹¹⁵ Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994), punkt 7.

¹¹⁶ Skogvang, *Samerett* (2017) s. 174.

minoriteten ikke kan utøve sin kultur. Er inngrepet omfattende, vil det derfor være brudd på art. 27.

Høyesterett har i Stonglandhalvøya, som gjaldt fredning av beiteområde til fordel for jordbruket, kommet frem til at for art. 27 skal kunne «påberopes i forbindelse med inngrep i næring, må det forutsettes at inngrepet i området er så omfattende at reindriftssamene nektes retten til å utøve sin næringsvirksomhet».¹¹⁷ Dette må ikke tolkes slik at inngrep må utgjøre en total nektelse av retten til reindriftsutøvelse for å krenke retten til kulturutøvelse.¹¹⁸ Dette harmoniserer med Menneskerettighetskomitéens generelle uttalelse om at også «violation» av retten til kultur omfattes av artikkelen.¹¹⁹

I Langsundforbindelsen kom Høyesterett til at terskelen for art. 27 ikke var overskredet.¹²⁰ Saken handlet om at en kommune i Troms hadde vedtatt en reguleringsplan for et veiprojekt uten at konsekvensutredning var blitt foretatt for å undersøke hvordan tiltaket ville påvirke reindriften i området. Verken manglende konsekvensutredning eller inngrepet ble av Høyesterett ansett som brudd på art. 27. Saken er avgjort med dissens, 3 mot 2.

Andrevoterende som representerer mindretallet kom til at det skulle vært utredet en konsekvensutredning i saken, men er enig i førstvoterendes generelle forståelse av art.27.¹²¹

I dommen slutter førstvoterende seg til Menneskerettskomitéens praksis, fra blant annet Poma Poma saken som er omhandlet ovenfor, at «det har betydning om, og i hvilken grad, minoriteten har fått uttale seg og blitt trukket inn i prosessen».¹²² I saken ble det lagt vekt på at reindriftsutøverne hadde fått god anledning til å gjøre sitt syn kjent og at dette hadde skjedd både gjennom skriftlig behandling, møter og befaring.¹²³ Det kan altså ved vurderingen av hvilke krav som stilles til en alternativ flyttlei være forskjellige krav ut fra i hvilken grad de har blitt hørt og har fått mulighet til å påvirke for eksempel utformingen og plasseringen av den alternative flyttleien.

¹¹⁷ Rt-2004-1092 avsnitt 73.

¹¹⁸ HR-2017-2428-A, Sara-dommen, avsnitt 55 med videre henvisning til NOU 2007:13 s. 203.

¹¹⁹ Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994) punkt 6.1 også tatt opp av Skogvang, *Samerett* (2017) s.175.

¹²⁰ HR-2017-2247-A.

¹²¹ HR-2017-2247-A avsnitt 149 og 150.

¹²² HR-2017-2247-A, avsnitt 121.

¹²³ HR-2017-2247-A, avsnitt 121.

I dommen nevner førstvoterende flere avgjørelser fra Menneskerettskomitéen som gjelder inngrep ovenfor finske samer for nærmere å utrede hva som skal til for at de har blitt nektet, «denied», sin rett til å utøve sin kultur. Han ser først på Ilmari Länsman mfl. mot Finland der komitéen slår fast at inngrep som utgjør en nektelse av rettigheten vil stride mot konvensjonen.¹²⁴ Derimot vil ikke et tiltak som har en viss begrenset innvirkning på livstilen til minoriteten nødvendigvis være en nektelse av rettigheten i art. 27. Det kan her spørres om transport med rein per bil eller båt vil være en begrenset innvirkning på samenes livstil eller om det vil gå ut over dette.

I Jouni E. Länsman mfl. mot Finland slår komitéen fast at hugsten som har blitt foretatt påførte samene ekstra arbeid, men at den ikke virket å ha truet overlevelsen av reindriftsdyreholdet.¹²⁵ Denne avgjørelsen taler for at ekstra arbeid ved benyttelse av alternativ flyttlei kontra ordinær flyttlei ikke betyr brudd på art. 27. Det er likevel klart at dersom bruk av ekstra arbeid truer overlevelsen av reindriftsdyreholdet er terskelen for brudd på art. 27 overskredet.

I Jouni E. Länsman II mot Finland understreker komitéen at ved vurderingen av om inngrepet representerte et brudd på art. 27 måtte en se på virkningen over tid, både i fortid, nåtid og fremtid.¹²⁶ Konsekvensene i denne saken ble ikke anset å være «serious enough» til å nekte klager retten til å utøve egen kultur sammen med de andre medlemmene i gruppen.¹²⁷ Etter at førstvoterende i Langesund-saken har sett på disse tre avgjørelsene og Poma Poma saken konkluderer han med at Menneskerettskomitéens praksis viser at «det skal en del til før inngrepet blir av en slik alvorlighetsgrad at artikkel 27 er krenket.»¹²⁸ Han bruker videre denne rettssetningen på faktum i saken uten å nærmere forklare hvor terskelen for krenkelse av art. 27 går.

I sin anvendelse på faktum fremhever førstvoterende at ulempene for reindriftsutøverne ikke vil være særlig stor og at det er gjort tiltak som demper på noen av ulempene. En av

¹²⁴ HR-2017-2247-A avsnitt 124 med henvisning til Communication No 511/1992 punkt 9.4.

¹²⁵ Communication No 671/1995 punkt 10.3, tas opp i HR-2017-2247-A avsnitt 125.

¹²⁶ Communication No 1023/2001 punkt 10.2, tas opp i HR-2017-2247-A avsnitt 126.

¹²⁷ Punkt 10.3.

¹²⁸ HR-2017-2247-A avsnitt 128.

hovedargumentene for at ulempene ikke var stor var at inngrepet påvirket et begrenset område nær eksisterende bebyggelse.¹²⁹

Som tidligere nevnt følger det av uttalelser i Sara-dommen at Høyesterett anser forholdet i Poma Poma saken som en klar krenkelse av art. 27 ved at minoriteten fratras sin rett til å drive med Lama,¹³⁰ mens i Langsund-dommen kom Høyesterett til at ulempene som et nytt fergeleie og veiomlegging representerer er godt under terskelen for brudd på art. 27.¹³¹ Grensen for terskelen for brudd på denne bestemmelsen må derfor ligge et sted mellom disse avgjørelsene.

Å forflytte rein etter en naturlig flyttleie er en del av samisk kultur som nyter vern og som er grunnen til at vi har en bestemmelse om at flyttleier ikke kan stenges. At ny flyttleie må være egnet til at reindriftsutøverne skal kunne benytte den uten at det innebærer tap av deres kulturutøvelse, taler for at de må gis anledning til å flytte rein på den måten de tradisjonelt har gjort. Det vil si at reinen selv går, men at reindriftsutøvere hjelper til med å lede dyrene i riktig retning. At samene også skal ha rett til å utvikle sin kultur taler også for at de selv skal kunne bestemme om de ønsker å for eksempel benytte seg av moderne teknologi. Dette har for eksempel skjedd ved overgangen fra bruk av kjørerein ved flytting til snøscooter.

Inngrepets karakter kan være av betydning i reindriftssaker, det vil likevel ikke være relevant når det gjelder alternative flyttleier. Grunnen til dette er at når det kommer til endring av flyttleie er det som følge av et fysisk inngrep, et slikt inngrep vil ikke, i alle fall ikke i særlig utstrekning, være gjort av hensyn til samene selv. Det vil derimot være begrunnet i storsamfunnets interesser. På grunn av dette vil ikke rettferdighetsvurderingen i Sara-dommen¹³² være relevant, da den dommen ikke omhandlet fysisk inngrep og også etter Høyesteretts syn var begrunnet av hensyn til minoriteten selv.

3.2.3 Konklusjon

Reglen i SP art. 27 setter krav til utformingen av de alternative flyttleiene.

Det er noen krav som stilles av retten til kulturutøvelse for at inngrep i det hele tatt kan foreligge. Inngrepet må være proporsjonalt og det må være forholdsmessighet mellom

¹²⁹ HR-2017-2247-A avsnitt 131.

¹³⁰ HR-2017-2428-A avsnitt 74.

¹³¹ HR-2017-2247-A avsnitt 132.

¹³² HR-2017-2428-A.

behovet for inngrepet og inngrepets omfang. Dette setter krav til at inngrep ikke alltid kan skje på en flyttlei og inngrep kan kun godtas i den utstrekning som er nødvendig. Dersom et inngrep som fører til at en flyttlei må omlegges ikke er forholdsmessig eller proporsjonalt er det klart at slikt inngrep ikke kan skje. Når inngrepet skal vurderes må man se på fortid, nåtid og fremtid. Det er derfor av betydning hvilke andre inngrep som er foretatt på området for flytting og også vurderinger av hvordan inngrepet vil utvikle seg fremover i tid.

Det er klart at den alternative flyttleien må legge til rette for utøvelse av samisk kultur, den alternative flyttleien må derfor være utformet på en slik måte at det ikke utvasker utøvelsen av den samiske kulturen. Det er selvfølgelig at dersom flyttleien er utformet på en slik måte at reineierne i praksis nektes å drive reindrift vil det være i strid med SP art. 27. Dette setter krav til at den alternative flyttleien kan benyttes til å drive rein. Det må gjøres en konkret vurdering av området for den alternative flyttleien. Her må det tas hensyn til topografi og naturlandskapet for øvrig. Det må også tas hensyn til at reinen i betydelig grad skyr menneskelig aktivitet og man må derfor vurdere om mennesker ferdes i området, teknisk anlegg og støyforurensning i flyttleitraséen, herunder hvilken utbygging som er foretatt. Grunnen til at dette må tas hensyn til er at dersom området ikke er egnet for rein vil den heller ikke kunne forflyttes til fots der, dette med tanke på både praktisk gjennomføring og reinens dyrevelferd. Dette er fordi dyr etter dyrevelferdsloven skal behandles godt og beskyttes mot fare for unødige påkjenninger og belastninger, det følger også av reindriftslovens formålsparagraf at loven skal bidra til å sikre forsvarlig dyrevelferd for tamrein.¹³³ På grunn av at reinen kan påvirkes av at mennesker ferdes i området og at disse eller anlegg lager støy kan det være forskjellig krav til nødvendig avstand mellom inngrepet og den alternative flyttleien, avhengig av hva inngrepet består i.

Ved vurdering av om den alternative flyttleien må være tilnærmet lik utformet som den opprinnelige må man også kunne se hen til SP art. 27. Flytting kan skje og det vil ikke være et inngrep i samenes kultur dersom flyttleien er noe annerledes. En innskrenking må i noen grad kunne tåles dersom det ikke vil være til hinder for gjennomflytting eller i strid med dyrevelferd. Dette forutsetter at kostnader til merarbeid og merutgifter knyttet til føring og drift av flokken, for eksempel, vil bli dekket av erstatninger. Det er derfor klart at det ikke er krav om at den alternative flyttleien er tilsvarende den opprinnelige. Det vil si at både en

¹³³ Dyrevelferdsloven § 3 og reindriftsloven § 1 fjerde ledd.

innskrenking og endring i terreng må kunne godtas, men man må her vurdere konkret om endringen har ført til at reinen ikke kan flyttes til fots gjennom området og at inngrepet ikke er til «vesentlig skade eller ulempe».

Det er viktig at de berørte reindriftsutøverne har blitt konsultert og følgelig kan uttrykke de konsekvensene inngrepet har og også kan uttrykke hva de anser som essensielt i forhold til en eventuelt alternativ flyttlei. Det kan ha betydning for kravene til den alternative flyttleien i hvilken grad de berørte har blitt konsultert. Konsultering med påfølgende samtykke fra de berørte kan derfor gjøre at kravene er noe lavere. Det er imidlertid her viktig å påpeke at selv grundig konsultering ikke alltid er tilstrekkelig til at inngrepet er i tråd med SP art. 27.

Det er videre et krav om at samene kan opprettholde økonomisk utbytte også ved benyttelse av alternativ flyttlei. Dette kan sette krav til den alternativ flyttlei, ved at benyttelse av den ikke kan føre til så store merkostnader at det økonomiske utbyttet ikke opprettholdes. Krav til merarbeid ved benyttelse av alternativ flyttlei vil som en følge av dette kunne føre til at inngrepet ikke er i tråd med rettsregler.

Når det gjelder beitemuligheter vil dette kunne variere ute i naturen ut fra hvilket område man er i både avhengig av for eksempel topografi, men også utfra om andre dyr beiter der fra før. Flytting gjennom andres beiteland vil blant annet kunne føre til at reinen må føres mens den flyttes, dette begrenses dog av at man ved flytting ikke oppholder seg i områdene lenger enn nødvendig.¹³⁴ Tradisjonell reindrift bygger på at reinen skal klare seg med naturlige vekster som fôr, fôring vil bryte noe med dette, også økonomisk. Fôring vil også åpenbart påvirke hva dyret får i seg og den enkelte reindriftsutøver kan ha et ønske om at reinen beiter på vekster den finner i naturen da dette er en naturlig del av reinens kosthold. Fôring vil også være kostnadskrevende og det vil ikke være lønnsomt for næringen i lengden. Dette er argumenter som kan tale mot at en alternativ flyttlei kan gå gjennom områder med mindre muligheter for beite enn det som finnes i den opprinnelige flyttleien. Samtidig vil fôring av dyr over en kortere periode kunne være en del av den tilpasningsplikten som reindriftsutøvere har.

¹³⁴ At flytting skulle skje uten opphold var direkte forankret i reindriftsloven av 1933 § 27 a. Dette ble ikke videreført i reindriftsloven av 1978, da komitéen mente at eventuelle opphold vil rammes av andre bestemmelser (Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 44). Etter dagens lov § 27 skal en reineier under utøvelse av sin reindrift ta hensyn til andre reineieres reindrift og ikke utnytte beitene på en slik måte at de forringes for andre reineiere.

Kostnader ved ekstra fôring vil kunne dekkes av erstatningen, da det vil bli en ekstra utgift som følge av inngrepet.

At flere reindriftsutøvere benytter området for flytting og beite av sin rein som følge av omlegging av flyttlei vil også kunne få den konsekvens at flokkene vil ha lettere for å blande seg sammen og kreve større krav til gjeting og utskilling. Dette vil være merarbeid som kan dekkes av erstatningen.

3.3 Transport med bil og båt

3.3.1 Transport med bil

Vil transport med bil eller andre kjøretøy være tilstrekkelig for å tilfredsstille kravet til flyttlei? Siden ordet «flyttlei» i reindriftsloven § 22 har en godt etablert betydning, synes ikke mulighet for transport med bil å være tilstrekkelig alene for å oppfylle rettigheten i bestemmelsen. Reindriftsloven § 22 sett i sammenheng med at samene har rett til å beholde sin kultur og selv bestemme sin kulturutvikling, taler for at transport med bil bare vil være aktuelt når/hvis samene selv bestemmer at de ønsker å forflytte rein med bil. Tradisjonell flytting er en del av samisk kultur og er også kulturspesifikk noe som taler for at denne utøvelsen bør være omfattet av et spesielt vern. Det synes derfor klart at transport utelukkende med bil eller andre kjøretøy ikke er tilstrekkelig for å oppfylle den rettigheten som finnes til alternativ flyttlei etter § 22.

Dersom transporten med bil er avgrenset til å bare omfatte et lite område vil argumentene ikke tale like sterkt i samme retning. Dette er en situasjon som kan oppstå dersom utbygging fører til at rein må transporteres med kjøretøy over en kort strekning for å komme forbi det stedet hvor inngrep har blitt foretatt. I slike tilfeller vil samene fortsatt få utøve sin kultur ved at de har muligheter for å flytte rein på tradisjonelt vis store deler av strekningen. Likevel vil det i dette tilfellet bli slik at samene tvinges til å bryte med sin tradisjonelle kultur gjennom at de blir nødt til å benytte seg av biltransport og denne strekningen vil heller ikke kunne defineres som en flyttlei. Denne løsningen er derfor ikke holdbar og vil være et brudd på reindriftsloven § 22 og SP. art 27.

Det kan argumenteres med at retten må kunne ses bort fra dersom reindriftsutøverne fra før av velger å transportere rein ved hjelp av biltransport og helt har gått bort fra tradisjonell flytting. Det er dog slik at en rett til tradisjonell flytting gir en mulighet for slik flytting selv om den ikke per nå blir benyttet. Tap av retten til å flytte på tradisjonelt vis vil derfor utgjøre en forskjell for reindriftsutøverne fordi de mister muligheten for å benytte seg av slik flytting.

Borttagelse av retten til å velge flyttemåte vil også føre til at de som tar over reindriften fra sine foreldre mister muligheten til å velge tradisjonell flytting. At rettigheten fortsatt er tilstede, gjør det mulig for den enkelte reindriftsutøver selv å vurdere hvordan han vil gjennomføre flyttingen og vil også være et valg om kulturutvikling.

I Hålogaland jordskifteoverrett kommer det i sak JOHA-2010-8 derimot frem at Landbruks og matdepartementet i denne saken samtykket til å endre flyttleien slik at reinen nå ville måtte lastes opp på bil der den i tidligere tider hadde svømt fra fastlandet og over til en øy. Forut for vedtaket hadde reindriftsutøverne benyttet seg av bil eller ferge de siste 20 årene. Avgjørelsen er fra jordskifteoverretten og har følgelig liten rettskildemessig vekt. På tross av denne avgjørelsen vil neppe vedtak om transport med bil istedenfor tradisjonell flytting være i tråd med gjeldende rett.

3.3.2 Transport med båt

Hvordan blir så løsningen dersom det er tale om transport ved bruk av båt istedenfor at reinen selv svømmer? Mange av de samme argumentene som benyttes når det gjelder bil lar seg gjelde også her dersom flyttingen foretas ved båt som følge av et inngrep. Hensikten med å transportere rein med båt kan imidlertid være at det er mer praktisk enn den tradisjonelle måten, men transportmåten vil da ikke endres som følge av et inngrep og følgelig falle utenfor oppgavens kjerne.

Å la reinen svømme vil være den tradisjonelle måten å forflytte rein på. Forflytting av rein med båt kan skje på privat initiativ, men det offentlige har også ordninger for dette. Pramming av rein er en transportordning for siidaandeler i distriktene som har behov for å transportere reinen mellom årstidsbeitene.¹³⁵ Ordningen er en del av reindriftsavtalen og administreres av Fylkesmannen i Troms og Finnmark. Gjennom denne ordningen kan reindriftsutøvere søke om å få flyttet sin rein ved hjelp av landgangsfartøy. Denne ordningen krever en egenandel.¹³⁶

Transport med båt synes heller ikke å gå under ordlyden «flyttlei» og sammenholdt med de andre momentene som også gjelder for biltransport, slik som retten til å beholde egen kultur

¹³⁵ FOR-2017-06-23-1033 § 3 og

<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/reindriften/reindriftsavtalen/pramming-av-rein>. (Landbruksdirektoratet sine sider, informasjonsside om pramming av rein). 22.08.20.

¹³⁶ FOR-2017-06-23-1033 § 10.

og selv utvikle denne, vil heller ikke påbudt transport med båt oppfylle retten til flyttlei etter § 22 andre ledd.

3.3.3 Konklusjon

Det er etter dette klart at verken transport med bil eller med båt kan tilfredsstillere kravet til «flyttlei» etter reindriftsloven § 22 og disse transportmåtene kan heller ikke danne en alternativ flyttlei etter bestemmelsen. Hovedgrunnen til dette er at slik flytting ikke vil tilfredsstillere kravet til samenes rett til å beholde sin egen kultur og selv utvikle denne som følger av SP art. 27.

4. Rett til erstatning ved omlegging av flyttlei

4.1 Reindriftsloven, Grunnloven og noen utgangspunkter

Dersom omleggingen av flyttlei medfører en skade skal denne erstattes, det følger direkte av reindriftsloven § 22 andre ledd. Dette er i tråd med Grunnloven § 105 om full erstatning ved avgivelse av eiendom og bruksrett.¹³⁷ Det samme gjelder i forhold til EMK P1-1 som også omfatter bruksrett i sitt eiendomsbegrep.¹³⁸

Grunnloven § 105 gjelder også når private eksproprierer rettigheter.¹³⁹ Bestemmelsen i Grunnloven vil være et vern av eiendommens verdi, men vil ikke være en hjemmel for å kunne ekspropriere.¹⁴⁰ Det følger av Grunnloven § 113 at inngrep fra myndighetene ovenfor den enkelte må ha grunnlag i lov, hjemmelskravet vil gjelde for ekspropriering. For at inngrepet skal være i tråd med gjeldende rett kreves i tillegg et legitimt formål, inngrepet må være nødvendig for å oppnå dette formålet og det må være utvilsomt mer til gagn enn skade.¹⁴¹ Når disse vilkårene er oppfylt og det er konkludert med at inngrepet ikke er i strid med reindriftsloven, Grunnloven, SP eller andre internasjonale og nasjonale kilder er det klart at inngrep kan skje dersom full erstatning gis. Dersom en utbygger, og ikke staten, ønsker

¹³⁷ Bestemmelsen beskytter også bruksrett: NOU 1984:18 s. 137 flg.

¹³⁸ Wittek v. Germany, Application no. 37290/97, Judgement of 12 December 2002.

¹³⁹ Smith, *Konstitusjonelt demokrati; Statsforfatningsretten i prinsipielt og komparativt lys* (2015) s. 450. For slik ekspropriasjon kreves samtykke fra kongen i statsråd, jf. oreigningslova § 3.

¹⁴⁰ Smith, *Konstitusjonelt demokrati; Statsforfatningsretten i prinsipielt og komparativt lys* (2015) s. 450.

¹⁴¹ Jf. oreigningslova § 2.

ekspropriasjon vil han ikke få dette før Kongen har truffet et vedtak eller gitt samtykke til det.¹⁴²

Når det gjelder hvem som kan søke erstatning for inngrep er det et vilkår at reindriftsutøveren er påvirket av inngrepet. Det er derimot ikke noe krav om at hele distriktet må gå til sak, dersom inngrepet kun rammer en gruppe reindriftsutøvere i distriktet må disse kunne fremme erstatningskrav på egenhånd.¹⁴³

Vederlaget skal i ekspropriasjonsretten utmåles etter erstatningsrettslige prinsipper.¹⁴⁴ Dette betyr at ekspropriatens, det vil si reindriftsutøverens, økonomiske stilling ikke skal svekkes som følge av inngrepet. Det innebærer også at erstatningen skal begrenses til det tap reindriftsutøveren har.¹⁴⁵ Partene kan bli oppfordret til å forsøke å få til en minnelig løsning, i et slik tilfelle kan de selv bli enige om erstatningssummen.¹⁴⁶ Dersom slik enighet ikke oppnås kan beløpet settes av jordskifteretten ved skjønn.¹⁴⁷ Etter ekspropriasjonserstatningslova skal eieren av den eiendommen det ble ekspropriert fra, ha vederlag for avståing av eiendom og for skade eller ulempe på gjenværende eiendom. Erstatningssummen skal, etter ekspropriasjonserstatningslova § 4, jf. 6, settes på grunnlag av bruksverdien. Ekspropriasjonserstatningslova har også alternativ for erstatning for salgsverdi og utgifter til attkjøp, men disse vil ikke være aktuelt for reindrift.¹⁴⁸ Vederlaget skal settes på grunnlag av avkastningen av eiendommen ved påregnelig utnytting som det virkelig er grunnlag for etter forholdene på stedet. I tillegg skal det gis vederlag for skade og ulempe på gjenværende eiendom så langt dette ikke blir dekt av vederlaget for den eiendommen som blir avslått.¹⁴⁹ Dette skal likevel ikke gis for ulemper av allmenn karakter for eiendommer i distriktet, dersom ulempene ikke overstiger det en eier eller rettshaver må finne seg i uten erstatning.¹⁵⁰

¹⁴² Oreigningslova § 2.

¹⁴³ HR-2000-1578 s. 1585.

¹⁴⁴ Grunnloven § 105 og reindriftsloven § 4 tredje ledd.

¹⁴⁵ HR-2017-2338-A avsnitt 25 med videre henvisning til Rt-1963-1288 og Rt-1958-456 s. 459.

¹⁴⁶ Oreigningslova § 12 andre ledd.

¹⁴⁷ Jf. Reindriftsloven § 22 andre ledd, jf. Jordskiftelova § 5-3 bokstav n.

¹⁴⁸ Ekspropriasjonserstatningslova § 4 jf. § 5 og § 7.

¹⁴⁹ Ekspropriasjonserstatningslova § 8.

¹⁵⁰ Ekspropriasjonserstatningslova § 8.

At erstatningssummen blir så høy at det oppnås et misforhold mellom utgiftene til kompensierende tiltak og den økonomiske verdien av å videreføre reindriften i området tilsier ikke det at erstatningen må settes ned.¹⁵¹ Grunnen til dette er at reindriftsnæringen har grunnlag i andre hensyn enn som økonomisk næring.¹⁵² Næringen har en verdi som uttrykking av samisk kultur og er etter dette vernet blant annet i Grunnloven § 108 og SP. art. 27. Det kan likevel her finnes en øvre grense, men siden Norge er forpliktet til å respektere samisk kultur og Grunnloven inneholder en bestemmelse om full erstatning, § 105, vil denne være betydelig høyere enn det økonomiske utbytte reindriftsnæringen har.

4.2 Tilpasningsplikt

Det finnes en grense mellom skader som ikke erstattes og skader som erstattes. Dette kommer av at det innenfor erstatningsretten finnes en tilpasningsplikt som følger av vanlige ekspropriasjonsrettslige prinsipper. Denne tilpasningsplikten gjør at det finnes en tålegrense for hva man må akseptere uten erstatning. Det er klart at denne også gjelder innenfor reindriften da tilpasningsplikten trekkes frem både i Røssågodommen og i Seilanddommen.¹⁵³

I Innstillingen fra Reindriftskomitéen kommer det frem at reindriftsnæringen plikter å ta hensyn til både allmenne rettigheter og viktige samfunnsmessige interesser.¹⁵⁴ Dette gjelder også i tilfeller som ikke bare er rene ekspropriasjonstilfeller.¹⁵⁵ Dette gjelder imidlertid bare dersom erstatning eller annen form for godtgjørelse gis.¹⁵⁶ Det vil si at også i de tilfellene som ikke er rene ekspropriasjonstilfeller skal erstatning gis.

I Røssågodommen (også kalt Kappfjelldommen) kom Høyesterett frem til at samene ikke hadde krav på erstatning selv om reindriftsutøverne hadde fått sitt beiteområde minsket på grunn av kraftledning og anleggsvei.¹⁵⁷ Avgjørelsen ble slik da reindriftsutøverne ikke ble ansett å ha varig tap. De ble imidlertid tilkjent erstatning for midlertidig tap da tap i

¹⁵¹ En slik problemstilling kom opp i LF-2018-150327 s.32 og 33.

¹⁵² Dette følger av etterfølgende argumentasjon og kommer også fram i LF-2018-150327 s.32 og 33 (dommen her lav rettskildemessig vekt og benyttes følgelig som eksempel).

¹⁵³ Røssågodommen: Rt-1975-1029. Seilanddommen: Rt-2000-1578.

¹⁵⁴ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 28.

¹⁵⁵ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 28.

¹⁵⁶ Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966, s. 28.

¹⁵⁷ Rt-1975-1029.

anleggstiden og en overgangsperiode oversteg tålegrensen. Saken ble avgjort med dissens der flertallet besto av tre personer og mindretallet av to. Andrevoterende var enig med flertallet i at erstatning for varig tap ikke kunne gis, men mente også at erstatning for midlertidig tap som følge av ulemper ikke skulle erstattes. Her tok mindretallet imidlertid det forbehold at slik erstatning burde gis for skader ved flytting, da flyttleier er særlig beskyttet. At flyttleier av mindretallet anses som særlig beskyttet og etter deres syn har lavere tålegrense enn beiting kan bety at tålegrensen etter gjeldende rett vil kunne være lavere for tap i forbindelse med flytting enn for tap av beiteområder. Spørsmålet blir ikke vurdert av flertallet som ikke skiller mellom disse tapene, da de også anser tap av beiteområdet for å ha overskredet tålegrensen.

Førstvoterende skriver på side 1033 at samene uten erstatning må finne seg i at det offentlige treffer tiltak som «kan gjøre det nødvendig for samene å foreta en viss omlegging av beitedriften i dens praktiske utøvelse, med hensyn til selve driftsmåten eller terregnutnyttelsen.». Lenger ned på samme side er det presisert at samene må «tåle at den samfunnsmessige og tekniske utvikling kan nødvendiggjøre en omlegging med hensyn til reindriftens utøvelsesmåte og -sted.». Førstvoterende mener at et slikt inngrep ikke vil svekke det særskilte vern den samiske folkegruppe har av sin kultur og livsform og at selve grunnlaget for næringen fortsatt vil bestå. Han begrunner dette med at det er mulig for reinen å finne beite på andre områder som reinen har rett til å beite på. Førstvoterende ser på reindriftsretten som kollektiv i vid forstand:

«Jeg finner grunn til å understreke at det som har erstatningsrettslig vern ved ekspropriasjon, er samenes reindrift som næring. Det er selve reindriftnæringen med dens tradisjonelle og karakteristiske trekk i samenes livsform og livgrunnlag som er gitt rettslig anerkjennelse og beskyttelse».¹⁵⁸

På grunn av synet på reindriftsretten som en kollektiv næringsrett, som sitatet gir uttrykk for, kan grensen for erstatning ha blitt satt høyt i denne dommen. Grensen for erstatning er etter dommen først nådd ved at den samiske fellesgruppes kultur og livsform ble svekket.¹⁵⁹

Det følger av dette at reindriftsutøverne må kunne tåle en omlegging av utøvelsesstedet for reindriften og følgelig er en omlegging av flyttleier i seg selv ikke erstatningspliktig. Det må også tåles endring i utøvelsesmåten, dette kan tale for at noe merarbeid eller omlegging av

¹⁵⁸ Rt-1975-1029 s. 1033.

¹⁵⁹ Ravna, *Same og reindriftsrett*, (2019) s. 102.

arbeid ikke trenger å gi erstatning. Det er imidlertid slik at merarbeid ble erstattet i dommen, men da bare for en overgangsperiode. Merarbeid som kan komme etter denne perioden er ikke erstattet, men Høyesterett anså det heller ikke som særlig nødvendig med ekstraarbeid etter denne tiden. Førstvoterende presiserer at inngrep uten erstatning slik beskrevet over ikke vil være i strid med vernet som samisk kultur har i norsk rett. Dommen ble avsagt før SP tredde i kraft, det skjedde først i 1976. SP var følgelig heller ikke inkorporert, noe som ikke skjedde før menneskerettsloven kom i 1999. SP art. 27 er derfor ikke vurdert av Høyesterett og det er ikke utenkelig at innføringen av denne bestemmelsen kunne hatt innvirkning på tålegrensen. Det vide kollektive synet på næringsretten i reindriftnæringen kan også ha hatt innvirkning på grensen for erstatning.

I Seilanddommen hadde byggingen av en kraftstasjon gjort at det ble sprekker i isen under snøsmeltingen som igjen førte til at dette området ikke lenger kunne benyttes som vårbeite for rein.¹⁶⁰ Høyesterett kom til at ulempene som fulgte av merarbeid på grunn av det tapte beiteareal oversteg tålegrensen slik at reindriftsutøverne hadde rett på erstatning. Dommen setter til side standpunktet i Røssagadommen der det ble lagt til grunn at samene kunne finne nye beiteområder utenfor egne sidaområder.

Seilanddommen er avsagt med dissens der førstvoterende er i mindretall mot flertallet på fire personer. Både flertallet og mindretallet kom til at tålegrensen i denne saken var overskredet. Førstvoterende skriver på side 1585:

«Reindriftnæringen plikter – for å begrense ulempene ved inngrep i næringens bruksområder – å foreta omlegginger i næringsutøvelsen så sant dette ikke rokker ved selve næringsgrunnlaget. Plikten til tilpassing gjelder både det sted og den måten reindriften utøves».

Her kommer det altså frem at det fortsatt er slik at reindriftsutøverne må tåle noe tilpassing på både sted og måten reindriften utøves på. Det er imidlertid en absolutt grense ved når omleggingen rokker ved selve næringsgrunnlaget.

«Vurderingen av om tålegrensen er overskredet, skal foretas etter at tilpasningsplikten er oppfylt. Tålegrensen er ikke noen eksakt størrelse. Den vil blant annet bero på inngrepets

¹⁶⁰ Seilanddommen: Rt-2000-1578.

karakter, omfang og betydning for utøveren.»¹⁶¹ Et inngrep i flyttleien bør være et moment som trekker mer i retning av erstatning enn inngrep i beiteområder, da retten til flyttlei er særlig beskyttet og man ved tap av beiteområdet ofte har andre områder som gjør at dyrene likevel får tilstrekkelig beite.

«Ved inngrep og ulemper som direkte rammer reindriftsnæringen er det imidlertid ikke stilt særlig strenge krav i rettspraksis for å anse tålegrensen overskredet.»¹⁶² Andrevoterende presiserer på side 1594 at tilpasningsplikten i noen tilfeller kan føre til merarbeid eller andre kostnader uten at det gis erstatning for dette. Han presiserer likevel ikke hvor mye merarbeid og kostnader det her er snakk om før erstatning må utgis.

En slik tilpasningsplikt vil være med på å utvaske samenes rett til kultur i noen grad i og med at en tålegrense må være oppnådd for at erstatning skal gis, dette gjelder selv om det ikke skal mye til før denne er nådd. I slike tilfeller kan reindriftsutøverne miste noen av sine områder, slik som ved innsnevring av flyttleier eller tap av beiteområde, uten at de får erstatning for dette i form av verken penger eller et annet tilsvarende område. På en slik måte vil reindriftssamene sine områder for kulturutøvelse minke uten at erstatning gis. Selv om det er klart at bruken av en slik tålegrense og tilpasningsplikt ikke er i strid med Grunnloven § 105 kan det imidlertid ses på som bekymringsverdig at samene taper bruksrett til land uten at dette erstattes. Det synes her å være slik at samene mister bruken til land litt etter litt og at dette ikke trenger å medføre erstatning.

Dersom reindriftsutøverne selv har benyttet bil i lang tid, vil omleggingen av en flyttlei medfører at man mister alternativet med å flytte på tradisjonelt vis og dette vil medføre et tap.¹⁶³ Dette kan altså bli erstattet, selv om flyttleien ikke har blitt benyttet på lang tid.

4.3 Må ta hensyn til de særlige forholdene i reindriften

Under erstatningsutmålingen kan det være grunn for å skille mellom tiltak som må settes inn i oppstartsfasen og tiltak som trengs på et senere tidspunkt, slik som i for eksempel Røssagadommen. Grunnen til dette er at det i startfasen kan være behov for tiltak som det ikke er behov for etter denne overgangsfasen siden reinen har tilpasset seg inngrepet. Hvor

¹⁶¹ HR-2000-1578 s. 1585.

¹⁶² HR-2000-1578 s. 1586.

¹⁶³ Til illustrasjon ble det tilkjent erstatning for følgende tilfelle i JOHA-2010-8.

lenge en slik eventuell overgangsperiode skal vare kan være vanskelig å vurdere, siden det kan være utfordrende og fastsette hvor lang tid reinen trenger for å tilpasse seg.

Tap som typisk kan kreves erstattet er beitetap og kostnader til vinterfôring, tapt kjøttproduksjon, merarbeid, ekstrakostnader til helikopterbistand, slakting utenfor sesong, tapte dyr og utgifter til oppsetting av gjerder.¹⁶⁴ Flyttleier benyttes ikke over en like lang periode som beiteområder og erstatning for kjøttproduksjon vil derfor være mindre vanlig her på grunn av at reinen ikke beiter i dette området i lang tid. Erstatning for fôring mens flyttleien benyttes vil likevel kunne være relevant, da den nye flyttleien kan ha mindre beiteområder enn den opprinnelige leia. Merarbeid oppstår dersom inngrepet for eksempel krever at reinen gjetes ytterligere eller at det kreves flere folk for å drive reinen gjennom flyttleien. Inngrepet kan også føre til at rein går tapt ved at de for eksempel blir fysisk skadet som følge av innretningen. Oppsetting av gjerder i områder rundt flyttleien kan være nødvendig for å hindre at reinen kommer i direkte kontakt med inngrepet.

Etter Selbu-dommen er det klart at man må ta hensyn til de særlige forholdene innenfor reindriften, selv om dommen gjaldt beiterett må dette kunne overføres til flyttleier.¹⁶⁵ Reinen skyr mennesker og er var for blant annet lyd og støv.¹⁶⁶ Dette må man ta hensyn til ved erstatningsutmålingen. Grunnen til dette er at reinens skyhet vil føre til at den omgår området med inngrepet i større omkrets enn inngrepet isolert. Det kan igjen medføre mer merarbeid for reindriftsutøverne enn om reinen frivillig hadde beveget seg tett inntil inngrepet. Merarbeid kan også påløpe i relativ distanse fra inngrepet på grunn av at reinen blir stresset av menneskelig aktivitet ved inngrepet selv om man befinner seg et godt stykke unna. Ekstra mannskap kan også trenge for å hindre at reinen forflytter seg til feil sted som følge av at den rømmer fra inngrepet. Endring av omgivelsene kan føre til at reinen får uro og vegrer seg for å benytte flyttleier der den tidligere har gått, som igjen vil kunne kreve merarbeid siden det trengs mer arbeidskraft for å flytte reinen.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Se for eksempel LH-2015-26038, LF-2010-15217, LH-2019-10873-2, LF 2018-150327 og LF-2019-7266.

¹⁶⁵ Rt-2001-769 s.789.

¹⁶⁶ LH-2015-26038 (Dommen ligger på Lovdata uten sidetall eller avsnittsnummer), støy og andre tiltak kommer også frem som en grunn til at reinen holder seg unna i Rt-1975-1029 s. 1040.

¹⁶⁷ RG-2000-573 (86-2000) (Dommen er uten sidetall og avsnittsnummer).

Ved vurderingen av hvor mye merarbeid inngrepet fører med seg kan det være grunn til å ta hensyn til om flyttleien benyttes til vår-, høst-flyttingen eller begge deler. Grunnen til dette er at reinen kan være lettere å håndtere om våren.¹⁶⁸ Høstflyttingen foregår oftest mer spredt og over adskillig lenger tid enn vårflyttingen, derfor er høstflyttleia ofte bredere.¹⁶⁹ Det kan derfor være større behov for merarbeid ved inngrep i en flyttleie som benyttes til høstflytting.

Når det gjelder hvor mye merarbeidet skal erstattes må også det avgjøres ved skjønn.

Relevante tilfeller har ikke kommet til Høyesterett, men ut fra lagmannsrettspraksis synes prisfastsettingen av merarbeidet å være noe varierende. I de fleste dommene synes kostnaden å oppgis i kroner per dagsverk. I LH-2018-53806 er den satt til 3500 kroner per dagsverk, det samme gjelder i LH-2019-10873-2 og LF-2019-7266. I LH-2004-30215 er kun 800 kroner satt som sum, CA. 1100 kr. i dagens verdi,¹⁷⁰ men i denne saken er dette tallet satt fordi det var den summen reindrifutøverne krevde. I LH-2008-26982 ble summen satt til 2000 kr. per dagsverk, tilsvarende CA. 2500 kr. i dagens verdi. I LH-2015-26038 er summen satt til 1800 kr. per dagsverk, det vil si CA. 2000 kr. i dagens verdi. I RG-2000-573 (86-2000) er summen satt til 500 kr. for utgifter fra 1993, i dagens verdi er dette CA. 850 kr. At summene varierer noe trenger ikke å være fordi forskjellig praksis er fulgt i de ulike dommene. Grunnen til dette er at beløpet ikke dekker kun arbeidstimer, men eksempelvis også bruk av kjøretøy. Utgiftene til dette vil kunne variere ut fra hvilken slitasje disse kjøretøyene påføres og drivstofforbruk som igjen vil kunne være påvirket av hvilket terreng reinen drives gjennom. Ulikheter i utregningene kan likevel forekomme da det ikke finnes noen klare retningslinjer for hvor mye man skal erstatte merarbeidet med. Vurderinger er ikke gjort i forarbeidene og det er heller ikke vurdert en dagspris av Høyesterett i noen sak.

Utbetaling av erstatning gjennomføres som regel enten ved at det utbetales en engangssum eller at det gis en fast årlig sum. Hvilken av disse som velges kan ha den betydning for mottakeren at han selv må velge hvor disse pengene i perioden skal plasseres, og må gjøre dette på en måte som ikke skaper så mye tap. Utbetaling som årlig beløp vil også kunne skape en forutsigbarhet for mottaker og være ønsket av han. Samtidig kan hva som vil være det

¹⁶⁸ LH-2018-53806.

¹⁶⁹ <https://hub.arcgis.com/datasets/bd459937e0ad402dba1abcd706291653> 22.10.20 (Norsk institutt for bioøkonomi).

¹⁷⁰ <https://www.ssb.no/kpi> 04.10.20 (Statistisk sentralbyrå, prisendring, konsumprisindeks) (Brukes for å regne om alle dommenes beløp til dagen kr. i dagens kurs).

beste alternativet for mottaker være avhengig av hva pengene skal brukes til. Dersom erstatningen gis for allerede foretatt merarbeid ved inngrepet kan det være en fordel å få alt utbetalt med en gang, det gjelder også hvis pengene skal investeres i ekstra utstyr. På den andre side vil årlig utbetaling kunne være foretrukket dersom kostnadene for eksempel knytter seg til årlig vinterfôring.

Det følger av § 22 første ledd i oreigningslova at dersom inngrepet ikke er tidsavgrenset skal erstatningen settes til en engangssum, mens det i andre tilfeller etter skjønn kan velges en engangssum, en årlig sum eller en kombinasjon av disse. Ved inngrep i flytteleier vil det ofte være slik at inngrepet ikke er tidsavgrenset. Det er for eksempel ikke satt en tidsbegrensning for hvor lenge en hytte skal stå. Når det kommer til vindmølleanlegg og vasskraftverk er disse normalt konsesjonspliktige.¹⁷¹ Disse konsesjonene er tidsbegrenset for inntil 30 år, for statens anlegg gjelder ingen slik begrensning¹⁷² Det er allikevel slik at de tidsbegrensede konsesjonene kan forlenges. På grunn av at de kan forlenges og det er tenkelig at det kan skje vil det i praksis være et inngrep som ikke er tidsbegrenset. På grunn av dette vil erstatningen bli gitt som en engangssum. Dersom partene selv blir enige om erstatningen uten at dette tas til jordskifteretten eller den ordinære domstolen, kan de bli enige om årlig beløp dersom begge parter ønsker dette.

4.4 Hva blir kapitaliseringsrenten på erstatning ved ulemper ved omlegging av flyttlei?

Kapitalisering er en beregning for å finne frem til nåverdien av et fremtidig tap.¹⁷³ Ved benyttelse av dette er formålet at den erstatningspliktige ikke skal erstatte det beløp som erstatningsmottakeren vil få som renter. Dersom den erstatningspliktige har måttet erstatte rentesummen ville mottakeren blitt bedre stilt enn før inngrepet. Denne summen har i erstatningssaker som gjelder personskade ligget på 5%.¹⁷⁴ I Rt-2014-1203 ble denne renten satt til 4%, også denne saken gjaldt erstatning for personskade.¹⁷⁵ Det kommer imidlertid frem

¹⁷¹ Energiloven § 3-1.

¹⁷² Energiloven § 2-2 andre ledd og § 1-4.

¹⁷³ <https://naob.no/ordbok/kapitalisere> 04.11.20 (Det norske akademis ordbok, kapitalisere).

¹⁷⁴ R t-1986-178 og Rt-1993-1524 og en lang rekke dommer etter dette (Eide, «Kapitaliseringsrenten og Høyesteretts misforståelse», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett*, nr. 03, 2011, s. 125-163. (på s. 126-127)).

¹⁷⁵ Avsnitt 101.

i HR 2018-1715-A at utmålingen av kapitaliseringsrenten beror på en konkret vurdering.¹⁷⁶ Kapitaliseringsrenten i reindrifftsaker er ikke behandlet av Høyesterett i nyere tid. Selv om hovedregelen for renten er 4% for erstatning ved personskade trenger ikke løsningen å bli lik i reindrifftsaker der man får erstatning for ulemper av et inngrep. Grunnen til dette er at det kan være mer begrenset hvor reieneierne kan plassere erstatningspengene sine.

Etter Forskrift om reindrifftsfond § 5 skal reindrifftsfondets midler plasseres med sikte på høy avkastning og sikkerhet, fortrinnsvis i statsobligasjoner og høyrentekonto i bank.¹⁷⁷

Realavkastningen av statsobligasjoner synes etter en stortingsmelding å ligge på 2,5%.¹⁷⁸

Historisk avkastning fra perioden 1900-2009 ble i samme kilde kun anslått til 1,1%.¹⁷⁹

Dersom reieneierne skulle plassert sin erstatning i statsobligasjoner vil det reelle erstatningen de får utbetalt være lavere enn den tilmålte erstatningen dersom kapitaliseringsrenten er satt til 4%. Det følger ikke av forskriften at pengene må plasseres i statsobligasjoner og på høyrentekonto, selv om dette er foretrukket. Det kommer likevel klart frem at midlene skal plasseres med tanke på høy sikkerhet noe som vil utelukke investeringene med høyest avkastning side disse er knyttet opp til risiko. Det er muligheter for å sette kapitaliseringsrenten lavere enn 4 %, som er hovedregelen, dette ble blant annet gjort i LF-2018-150327. Det synes likevel å være vegring for å sette kapitaliseringsrenten ned betydelig som følge av at det finnes en hovedregel på 4 %.¹⁸⁰

Etter forskrift om reindrifftsfond § 3 har reindrifftsutøverne mulighet til å plassere pengene i egen næringsvirksomhet.¹⁸¹ Dette er imidlertid ikke treffende i alle situasjoner. Dersom man for eksempel er blitt tildelt erstatning som skal dekke vinterfôring av rein som følge av at det er dårligere beite i ny kontra gammel flyttlei vil det ikke være hensiktsmessig å investere disse pengene i kjøretøy, gjerder eller til andre formål. Investering i andre formål vil her

¹⁷⁶ Avsnitt 35.

¹⁷⁷ FOR-1992-02-14-1271.

¹⁷⁸ St.meld. 10 (2009-2010) punkt 8.

¹⁷⁹ Se også Eide, «Kapitaliseringsrenten og Høyesteretts misforståelse», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett*, nr. 03, 2011, s. 125-163. (på s. 127-128).

¹⁸⁰ I LF-2018-150327 settes kapitaliseringsrenten ned til 3 % og det uttrykkes at den ikke settes ned til 1% som anført, da avviket ville blitt meget stort i forhold til den generelle kapitaliseringsrenten. I LH-2018-53806 settes den til 3,5%.

¹⁸¹ Dette var også anført av part i LF-2018-150327.

kunne føre til at det ikke er penger til det erstatningen er ment å dekke og det er derfor uaktuelt. Det synes likevel slik at lagmannsretten i enkelte tilfeller legger vekt på at pengene kan plasseres i egen næringsvirksomhet. Som eksempel her kan vises til LH-2018-53806 som gjaldt erstatning for ulemper, merutgifter og beitetap som følge av bygging av ny kraftledning gjennom reinbeitedistriktet. I denne saken ble kapitaliseringsrenten satt til 3,5% da forskrift om reindriftingsfond § 5 ikke er til hinder for at distriktene reinvesterer erstatningen i næringen.

5. Avslutning

5.1 Oppsummering

Hvilke krav som stilles til den alternative flyttleien kan være vanskelig å definere og vil kunne variere ut fra forholdene i hver enkelt sak. Kravene må derfor vurderes konkret i hver spesifikk sak.

Kravene til den alternative flyttleien kan avhenge av i hvilken utstrekning de reindrifteierne som blir berørt av inngrepet har blitt konsultert. Dette gjelder likevel ikke fullt ut, da manglende konsultasjon vil være et brudd på SP art. 27. Nedenfor følger en rekke krav til utformingen av den alternative flyttleien som vil foreligge i alle saker.

Den alternative flyttleien må være tilfredsstillende. For å vurdere hva som for reindriften vil være tilfredsstillende må det legges objektive kriterier til grunn. Det er også krav til at den har tilstrekkelig bredde.

Flyttleien må etter omleggingen legge til rette for utøvelse av samisk kultur og være utformet på en måte som ikke utvasker utøvelsen av den samiske kulturen. Det er klart at den alternative flyttleien må være utformet på en slik måte at reineierne i praksis ikke nektes å drive med reindrift. Transport kun med bil eller båt vil ikke være tilfredsstillende for å oppfylle retten til flyttlei etter reindriftsloven § 22 andre ledd. Det er et krav om at reindriftsutøveren skal kunne benytte seg av tradisjonell flytting slik at reinen selv går mellom beiteområdene. Det må altså være mulig å drive rein gjennom den alternative flyttleien.

Det er ikke krav om at den alternative flyttleien har tilnærmet lik utforming som den opprinnelige, men det må gjøres en konkret vurdering av området for den alternative flyttleien. Innenfor denne vurderingen må man se på topografi, menneskelig aktivitet i området og menneskelige innretninger. Det er klart at den alternative flyttleien ikke kan være

utformet på en slik måte at reieierne mister sin økonomiske fortjeneste. Som følge av tilpasningsplikten må reindriftseierne godta en viss innskrenking av flyttleien, endring i bredden på flyttleien og alternativ beliggenhet på flyttleien som kan føre til at flyttingen foregår i et annet terreng. Samtidig vil det være en grense for hvor stor endring de her må tåle. Denne grensen kan nås tidligere dersom erstatning ikke foreligger.

Skader ved omlegging av flyttlei skal erstattes fullt ut. Erstatningen gis som et engangsbeløp og kapitaliseringsrenten ligger i underrettspraksis på 4 % og 5 %.

Det presiseres at oppgaven har fokus på krav til de alternative flyttleiene som følger av de rettslige rettskildene og at andre kilder slik som reindriftsfaglige og botaniske kilder også kan sette skranker for den alternative flyttleien.

5.2 Rettspolitiske vurderinger.

Det bemerkes at problemstillingen om transport med bil er tilstrekkelig som flyttlei ikke er behandlet i forarbeidene. Årsaken kan være at reglene om flyttlei ikke var en del av mandatet til lovutvalget som laget forarbeidene til dagens reindriftslov.¹⁸² Problemstillingen var ikke like aktuell tidligere, da den teknologiske og økonomiske utviklingen siden forarbeidene til loven av 1978 ble skrevet, har vært betraktelig. Det er likevel slik at dersom spørsmålet hadde blitt behandlet i forarbeidene, hadde det vært enklere for samene å vite hva slags rettigheter som ligger til dem. Det samme gjelder, dog i enda større grad, dersom loven hadde blitt endret slik at det uttrykkelig kom frem at muligheter for transport kun med bil eller andre kjøretøy ikke er tilstrekkelig. Dette ville også framhevet samenes rett til å beholde sine gamle tradisjoner og kultur. Her må det imidlertid også tas høyde for at reindriftsretten har et selvstendig grunnlag utenfor loven.

Hva som ligger i «der reien lovlig ferdes» og «tradisjonell flyttlei» kommer frem i Høyesterett sine avgjørelser, og ikke like mye av loven direkte eller forarbeidene tilhørende den. Også her ville rettighetene bedre kommet til uttrykk og vært klar for befolkningen dersom ordlyden ble endret. Det ville vært en fordel dersom det kom frem i loven at «tradisjonell flyttlei» skal tolkes vidt og også omfatte flyttleier som man er avhengig av de årene den flyttleien man benytter seg mest av, er utilgjengelig på grunn av klimatiske forhold. Dette er spesielt viktig å få frem fordi ordlyden i dag peker i retning av at slike flyttleier ikke

¹⁸² NOU 2001:35 s. 152.

er omfattet av loven. En lovfesting av dette ville også vist at staten tar hensyn til de særlige forhold i reindriften når de utformer reindriftsregler. Dette gir igjen større forståelse for reglene fra samenes side som igjen kan bidra til å minske konfliktnivået mellom reindriftsholdere, staten og befolkningen.

Hva som skal til for at en flyttlei anses stengt og hvilke krav som stilles til ny alternativ flyttlei er lite konkretisert i lov og forarbeid. Dette sett i sammenheng med at det er få dommer som gir veiledning om dette, gjør det utfordrende for reindriftsutøverne å forutsi sin rettsstilling. Dette kan føre til at det kan bli vanskelig for reindriftsutøverne å komme igjennom med sine innsigelser til ny flyttlei. Det er heller ikke sikkert at disse reindriftsutøverne går til domstolene på grunn av kostnadene forbundet med dette og at samene ikke har like lett for å gå til domstolene som nordmenn, men heller løser konflikter på annen måte.¹⁸³

Når det gjelder utbygging av områder der rein ferdes synes dette å fortsette. Likevel vil nok utbyggingen av vindkraftverk etter hvert gå noe ned, da partiene på Stortinget er blitt mer skeptiske til utbygging av vindmøller på land siden dette har møtt stor motstand i befolkningen. Andre typer utbygging slik som hytter og annen menneskelig aktivitet fører imidlertid til at områdene der hvor reinen kan oppholde seg minker og også at valgmulighetene ved flytting av rein blir mindre. En slik utvikling er bekymringsfull for reindriften. Særlig bekymringsfullt er det at det ikke foreligger klare regler på hvor stor innsnevring som må tåles før det foreligger et brudd på bestemmelsene. Urovekkende er det også at Høyesterett ikke tar hensyn til gradvis utbygging, men mener at dette må avgjøres på politisk nivå.¹⁸⁴

Særlig i de tilfeller hvor det gis tillatelse til bygging av for eksempel vindmøller eller andre installasjoner som påfører et stort naturinngrep burde det vært klare regler i lov for hva som kan aksepteres av utbygginger og hva som vil være i strid med samenes rett. Årsaken til dette er at det ofte tillates bygging før saken er behandlet i retten. På grunn av dette vil det om retten kommer til at byggingen er rettstridig allerede foreligge et stort naturinngrep og krenkelse av rettigheter. Selv om selskapene i slike tilfeller blir pålagt å ta ned igjen

¹⁸³ Skogvang, *Samerett* (2017) s. 85 med videre henvisning til Brenna, *Samene i rettssystemet* (2005) s. 293 flg. og Tønnesen: *Retten til jorden i Finnmark* (1979) s. 333.

¹⁸⁴ HR-2017-1230-A.

installasjonen og tilbakeføre naturen til opprinnelig stand så langt det går, vil det være varige ødeleggelser på naturen som er uopprettelige. Dermed kan området være uegnet for reindrift også etter at anlegget er fjernet. På denne måten vil ikke de rettighetene samene har i praksis bli oppfylt. Man kan i noen grad bøte på dette ved at utbyggingen blir stanset av retten i påvente av dom. For saker som går helt opp til Høyesterett vil konsekvensen av dette være utsettelse i flere år, noe som igjen har sine økonomiske konsekvenser for alle de involverte.

6. Kilder

Lover

- Lov 17. mai 1814 Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven).
- Lov 02. juni 1883 angaaende Lapperne i de forenede Kongeriger Norge og Sverige (felleslappeloven).
- Lov 12. mai 1933 om reindrift (reindrifftsloven av 1933).
- Lov 23. oktober 1959 nr. 3 om oreigning av fast eiendom (oreigningslova).
- Lov 09. juni 1978 nr. 49 om reindrift (reindrifftsloven av 1978).
- Lov 06. april 1984 nr. 17. Lov om vederlag ved oreigning av fast eignedom (ekspropriasjonserstatningslova).
- Lov 29. juni 1990 nr. 50 om produksjon, omforming, overføring, omsetning, fordeling og bruk av energi m.m. (energiloven).
- Lov 19. juni 1997 nr. 97 om dyrevelferd (dyrevelferdsloven).
- Lov 21. mai. 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven).
- Lov 15. juni 2007 nr. 40 om reindrift (reindrifftsloven).
- Lov 21. juni 2013 nr. 100 om fastsetjing og endring av egedoms- og rettshøve på fast eignedom m.m. (jordskiftelova).

Forskrifter

- FOR-1992-02-14-1271, Forskrift om reindriftsfond.
- FOR-2007-06-15-628, Delegering av myndighet til Landbruks- og matdepartementet etter reindrifftsloven § 5, § 8, § 19, § 21, § 22, § 25, § 26, § 64, § 67, § 71, § 72, § 76, § 77 og § 82 annet ledd.
- FOR-2017-06-23-1033, Forskrift om pramming, Nord-Troms og Finnmark.

Lovforarbeider og andre offentlige dokumenter

- Innst. O. IV (1882) innstilling fra Konstitusjonskomiteen angaaende Kongelig Proposition af 30te Januar 1882 til Lov om Lapperne i de forenede Riger, samt et af Repræsentaten Bentesen framat Forslag til Lov om samme Gjenstand.
- Innstilling fra Reindriftskomitéen, avgitt 23. nov. 1966.
- Ot.prp.nr.9 (1976–1977), Om lov om reindrift.
- Innst.O.nr.98 (1976–1977), Innstilling fra landbrukskomiteen om lov om reindrift.
- Innst.O.nr.37 (1977–1978), Innstilling fra Landbrukskomiteen om lov om reindrift.
- NOU 1984:18, Om samenes rettsstilling.
- NOU 1993: 34, Rett til og forvaltning av land og vann i Finnmark.
- Ot.prp.nr.28 (1994–1995), Om lov om endringer i reindriftsloven, jordskifteloven og viltloven.
- NOU 2001: 35, Forslag til endringer i reindriftsloven.
- Ot.prp.nr.25 (2006–2007), Om lov om reindrift (reindriftsloven).
- NOU 2007:13, Den nye sameretten.
- NOU 2008:5, Retten til fiske i havet utenfor Finnmark.
- Meld. St.28 (2007–2008), Samepolitikken.
- Meld. St. 10 (2009–2010), Forvaltningen av Statens pensjonsfond i 2009.
- Dokument 16 (2011–2012) Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven.
- Meld. St.32 (2016–2017) Reindrift- Lang tradisjon – unike muligheter.

Rettspraksis

Høyesterettsavgjørelser

- Rt-1862-654.
- Rt-1892-411.

- Rt-1958-456.
- Rt-1963-1288.
- Rt-1975-1029 (Røssåga, også kalt Kappfjell)
- Rt-1982-241 (Alta).
- Rt-1986-178.
- Rt-1993-1524.
- Rt-1998-29.
- Rt-2000-1578 (Seiland).
- Rt-2001-769 (Selbu).
- Rt-2004-1092 (Stonglandseidet).
- Rt-2008-1764 (Ankenekt).
- Rt-2014-1203.
- HR-2016-1219-A (Flytting med rein).
- HR-2017-333-A.
- HR-2017-1230-A (Hjertind)
- HR-2017-2247-A (Langsund).
- HR-2017-2338-A.
- HR-2017-2428-A (Sara).
- HR-2018-456-P (Nesseby)
- HR-2018-1715-A.

Underrettsavgjørelser

- Hålogaland jordskifterett, JOHA-2010-8.
- Indre Finnmark tingrett, TINFI-2015-84532.
- Oslo Byfogdembete, 20-099057TVI-OBYF.

<https://enerwe.no/files/2020/10/13/Kjennelse.pdf> 20.11.20.

- Frostating lagmannsrett, LF-2010-15217.
- Frostating lagmannsrett, LF-2018-150327.
- Frostating lagmannsrett, LF-2019-7266.
- Hålogaland lagmannsrett, sak nr. 123/1987, avsagt 11 oktober 1988.
- Hålogaland lagmannsrett, - LH-1998-107- RG-2000-573 (86-2000).
- Hålogaland lagmannsrett, LH-2004-30215.
- Hålogaland lagmannsrett, LH-2008-26982.
- Hålogaland lagmannsrett, LH-2015-26038.
- Hålogaland lagmannsrett, LH-2016-92975
- Hålogaland lagmannsrett, LH-2018-53806.
- Hålogaland lagmannsrett, LH-2019-10873-2.

Internasjonal rett

Konvensjoner

- De forente nasjoners internasjonale konvensjon 16. desember 1966 sivile og politiske rettigheter (SP).
- ILO-konvensjon nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater.
- Protokoll til Konvensjonen om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter av 4. november 1950.

Kommentar fra menneskerettskomitéen.

- Human Rights Committee, General Comment No. 23 (1994). Raport of the Human Rights Committee, Vol 1, GAOR, 49 Session, Supplement no. 40 (A/49/40).

Avgjørelser fra Menneskerettskomitéen.

- Ilmari Länsman mfl. Vs. Finland, Communication No. 511/1992.
- Apirana Mahuika v. New Zealand Communication No. 547/1993.
- Jouni E. Länsman mfl. Vs. Finland, Communication No 671/1995.
- Sabine Wittek v. Germany, Application no. 37290/97.

- Jouni E. Länsman II Vs. Finland, Communication No 1023/2001.
- Àngela Poma Poma Vs. Peru, Communication No. 1457/2006.
- Tiina Sanila-Aikio VS. Finland (Communication No. 2668/2015)

Juridisk litteratur

- Brenna, Wenke, *samene i rettssystemet*, (Karasjok, 2005)
- Bull, Kirsti Strøm, *Studier i reindrifftsrett*, (Oslo, 1997).
- Bull, Kirsti Strøm, «Norsk rett og samiske rettigheter», *Lov og rett*, nr. 6, 1998 s. 321-322.
- Bull, Kirsti Strøm, *Reindrifftsloven, lovkommentar*, (Oslo, 2020).
- Bårdsen, Arnfinn, *Samerettslige spørsmål i Høyesteretts praksis*, (Trondheim 2017)
<https://www.domstol.no/globalassets/upload/hret/artikler-og-foredrag/samerett-i-hoyesterett--bardsen-080217.pdf> 03.09.20.
- Eckhoff, Torstein, *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen (Oslo 2001).
- Eide, Erling, «Kapitaliseringsrenten og Høyesteretts misforståelse», *Tidsskrift for erstatningsrett, forsikringsrett og velferdsrett*, nr. 03, 2011, s. 125-163.
- Gauslaa, Jon, *Lov om reindrift (reindrifftsloven) kommentarutgave*, (Oslo, 2018).
- Jørgensen, Grete Helen Meisfjord m.fl., «Stress og velferd hos reinsdyr under håndtering», *NIBIO-Rapport* nr. 75, 2019. https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2630921/NIBIO_RAPPORT_2019_5_75.pdf?sequence=2&isAllowed=y 03.09.20.
- Ravna, Øyvind, *Same og reindrifftsrett*, (Oslo 2019).
- Schnitler, *Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742–1745*, bind III, ved Lars Ivar Hansen og Tom Schmidt, 1985, s. 24 (s. 42–43 i originalprotokollen).
- Skogvang, Susann Funderud, *Samerett*, 3. utgave, (Oslo 2017).
- Smith, Eivind, *Konstitusjonelt demokrati; Statsforfatningsretten i prinsipielt og komparativt lys*, 3. utgave (2015).
- Tønnesen, Sverre, *Retten til jorden i Finnmark*, (Oslo 1972).

Nettsider

- Det norske akademis ordbok: <https://naob.no/ordbok/kapitalisere>. 04.11.20.
- Landbruksdirektoratet sine sider, informasjonsside om pramming av rein.
<https://www.landbruksdirektoratet.no/no/reindriften/reindriftsavtalen/pramming-av-rein>.
22.08.20.
- Norsk institutt for bioøkonomi:
<https://hub.arcgis.com/datasets/bd459937e0ad402dba1abcd706291653> 22.10.20.
- Norsk ordbok:
[http://no2014.uib.no/perl/ordbok/no2014.cgi?soek=tradisjonell#ariadne=\[\[348286|0,|tradisjonell\]\]](http://no2014.uib.no/perl/ordbok/no2014.cgi?soek=tradisjonell#ariadne=[[348286|0,|tradisjonell]]) 09.11.20.
- NRK-artikkel om forskning på reins påvirkning av vindmøller:
<https://www.nrk.no/sapmi/ny-forskning-viser-at-rein-og-vindturbiner-ikke-kan-sameksistere-1.15251145> 20.11.20.
- NRK-artikkel om utbygging av vindkraftverk på Øyfjellet:
<https://www.nrk.no/nordland/mener-reindrift-ma-vike-for-norges-storste-vindkraftverk--et-voldsomt-naturinngrep-1.14992846> 03.08.20.
- Statistisk sentralbyrå, prisendring, konsumprisindeks, <https://www.ssb.no/kpi> 04.10.20.

